

HAZANÉZŐ

A korondi FIRTOS Művelődési Egylet folyóirata

XXVI. évfolyam
1-2. szám

2015

Tartalom

Molnos Lajos: *Levélféle Korondra, Ambrus Lajosnak*

Hazaszóló ének

Albert-Lőrincz Márton:

Ave, Hazanéző!

Varga Géza: *Miből gondoljuk, hogy szó- és mondatjeleink is vannak?*

Molnos Ferenc: *Fekete kerámia*

Ambrus Lajos: *Sírtánc*

Nagy Irén: *Órhelyen*

Dr. Florián Csaba: *A székely Julianus nyomában*

Pongrácz László: *Amiről a kövek beszélnek*

Bölöni Domokos: *Két hangra*

Deák-Sárosi László és Náray-Szabó Livia:

Az aranyifjítószóló madár

Tófalvi Előd: *Japana likörök*

- Anna örök margó -

Molnos Izabella: *Volt egyszer...*

Ráduly János: *Még egyszer a Firtos-várbeli rovájsjegyekről*

Félperces történetek

Bobory Zoltán: *Lassan égig érnek*

Lábnymok a parti homokban

Hajnali párbeszéd

Józsa András: *A legelső nyomtatásban megjelent magyar nyelvű szakácskönyv*

Demeter Erika: *A múlt századi kalap*

Barabás László: *A gúzszezék*

Király Farkas: *Karácsony*

Kacsó Eszter: *Megyek, menekülök*

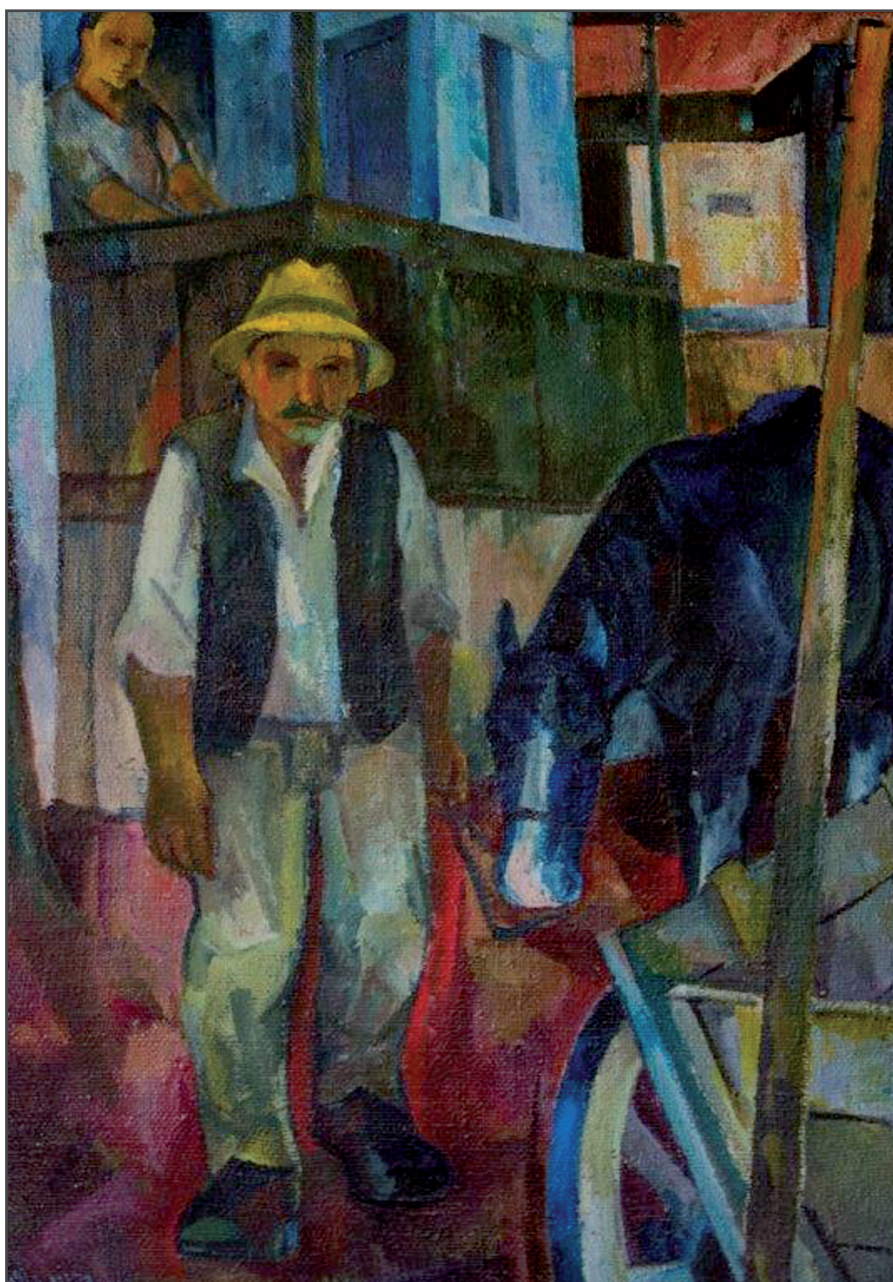
Márton Károly: *Kusztos Endre emlékének*

Választás után

Páll Lajos: *Döntés után*

Gál Éva Emese: *Legveresebb*

Bajna György: *Hosszú sírfelirat*

Páll Lajos: A szomszéd udvara

HAZANÉZŐ

KIADJA A KORONDI
FIRTOS MŰVELŐDÉSI EGYLET

Alapítási év: 1990

Elnök: Ambrus Lajos

Titkár: Kovács György

Szerkeszti:

Ambrus Lajos

A szerkesztőbizottság tagjai:

Ambrus Lajos főszerkesztő

Böloni Domokos

Király László

Majla Sándor

Molnos Lajos

Ráduly János

Tófalvi Zoltán

Postacím:

537060 Korond, Főút 664.

Tel: 0266 249 185

e-mail: alajos@korond.ro

A fedőlapon:

Páll Lajos festménye

Korrektor:

Tófalvi Csilla

Tördelte:

Molnos Ferenc

Készült Szovátán

a Silk Design

nyomdájában

Felelős vezető: Siklodi Zsolt

ISSN

1582 – 2273

A Firtos csillagkép világlóása

A Firtos Művelődési Egyesület Tamási Miklós Dokumentációs Könyvtára alapítása, 1994

Levélféle Korondra, Ambrus Lajosnak

Kedves jó Lajosom, öreg cimbor,

írtad volt a jómúltkoriban, hogy ezidén a Firtos Művelődési Egyesület is betölti – akárcsak tavaly a Hazanéző – a 25. életévét, s ha Isten megsegíti, hát ezt a jeles eseményt is megünnepelitek. Hát erre mit lehet mondani? Azt, hogy Isten éltesse még számtalan esztendőig az immáron férfisorba érkezett ünnepeltet, de a szüleit se hagyja el, akiket illetően rendesen erőt vett rajtam az irigység. Na, nem! Nem az elmúlt huszonöt évet irigylem tőled, tőletek, hiszen – ki magam is ügyködtem eleget efféle egyesületes dologban – jól tudom, hogy mennyi vesződéssel, idegfogyasztással, időáldozattal, kilincseléssel, győzködéssel, stb. jár az efféle tevékenykedés, amely, úgyszólván, naponta próbára teszi az ember akarátát, kitartását s a hitét is. A hitét is, mondom, merthogy bizony sokszor az ember elibe áll a kérdés: érdemes-e, kell-e, van-e kikért, van-e miért „akaratoskodni” s a feladást, abbahagyást, elunást és belefáradást illetően folyton a „csakazértis!” szíjas „farhámjába ülni”? Nos, ezért az én fenemódon való irigykedésem, öreg cimbor, ezért a folyamatos „akaratoskodásért” ezért a folyamatos „farhámiban ülést” – melyhez hasonlókat kívánok neked, kedves barátom, neked, megannyi jó s áldásos cselekvés kovászának, s nektek, korondi falusfeleim, akiken szintén erőt tud venni a „csakazértis!” akarása.

Igaz így is: a hely szentesíti az embert. Igaz így is: az ember szentesíti a helyet. Mégis a legjobb az, ha a hit, az önbecsülés és a cselekvő akarás szentesít mindenkit és mindeneket! Például Korondon (is).

Befejezésül még csak annyit, Arany János Toldijával szólva: „Hej ha én is, én is köztetek lehetnék!” Sajnos, Isten és a Sors „kegyelméből” ez most nem lehetséges, így hát magam helyett egy „nótát” ereszték útjára. Fogadjátok szeretettel.

Baráti öleléssel: Lajos (Molnos de Korond).

Budapest, 2015. január 7.

Miholcsa József: Erős várunk az anyanyelv
(Támogatással a Firtos Művelődési Egylet állíttatta)

Hazaszóló ének

Molnos Lajos

Repüljél, madárkám,
meg se állj hazáig,
Korondon is repülj
a Felszeg utcáig,
a Felszeg utcában
– ne várjon hiába! –
szállj a régi házunk
üres tornácára,
s riaszd el a csendet,
bánatod elszálljon –
Dalolj, kis madaram,
dalolj a tornácon!
Repülő madaram,
hej, de veled szállnék,
hogyha elég volna
repülni a szándék,
hogyha a vágyódás
beillenék szárnynak,
testi valómban is
hogy közétek szálljak,
dörmögdő medvék,
vénekuruc barátok:
hajdani királyfik,
sárkányölő álmok
daliás vitézi
az elszánt csatákban,
s Dobó győztese
minden Eger-várban!
Repüljél madárkám:
vágym, álmaim
féllett földi mása,

s mondd el otthon:
hazatérek, jövök én is,
most már nemsokára.
Lehet, hogy tavasszal,
mikor a fény árad,
veszem én is hazaújtját
a fecskemadárnak.
De ha nem tavasszal,
őszi lombhulláskor,
mielőtt még szíven érne
a hús égi távol.
Maglehet, hogy télen
jövök, könnyű szánon,
karácsony éjjelén,
zengő holdvilágon.
Talán mégis nyár lesz,
mikor hazaérek:
donognak a dongók,
zümmögnek a méhek,
pipacsok lobognak,
aranylik a búza,
s valahol egy boldog tücsök
önfeledten húzza,
szívszakadva húzza,
s megnyugszik a vágy is,
teljesül az álom –
Ne szállj tovább,
kis madaram,
várj be a tornácon.

Budapest, 2015. január 7.

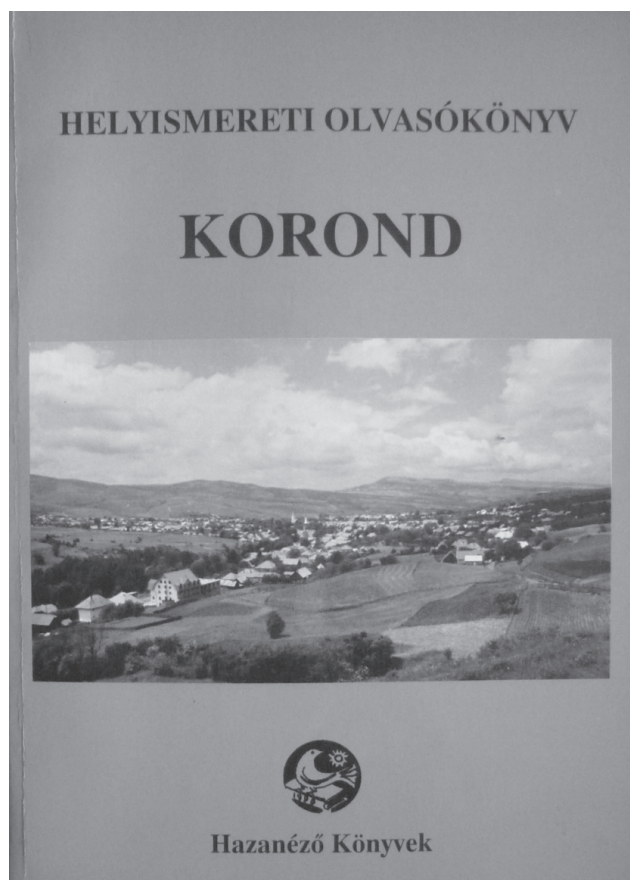
Ave, Hazanéző!

A 25. évfordulóra

Firtos alatt, Korond felett vadlúd csapat kerekedett fel, hogy éket hasítson a kékre festett fellegekre. Fellegekre s az egekre, fehér tollú repülésben, mikor lent a falvak mélyén szürke port ver fel a félénk nagybecsű demokrácia, születések s halál ura.

Negyedszázad, elég arra, hogy a gyermek legénysorba cseperedjen, vihanc gyermekjátékait (jelent mondv) sutba dobja, miközben a lúdak szállnak szemlesütve, fejfelszerve, és a szürke kavargó port a friss zápor, Kalondáról lefuttában, önfeledten földre mossa.

Albert-Lőrincz Márton

Korondi helyismereti olvasókönyv
a Firtos Művelődési Egylet kiadásában, 2001

Miből gondoljuk, hogy szó- és mondatjeleink is vannak?

Az írástörténeti ismeretek alacsony színvonala, a kreativitás hiánya és a finnugrista tévtanok hatása együttesen eredményezik, hogy szinte nincs olyan ember, aki képes lenne a magyar szó- és mondatjelek létének elfogadására. Ezért szükségszerű az ezt bizonyító érvek felsorolása.

- A pozsonyi Veit Gailel, Castaldo magyar tolmácsa Erdélyben (1551-53), a bécsi Nationalbibliothek-ban lévő kéziratos művében a következőket mondja: „... in ihrer Schrift haben sie (die Székler) eigene Charaktere, von denen einige ein ganzes Wort, oder einen Satz bedeuten.”

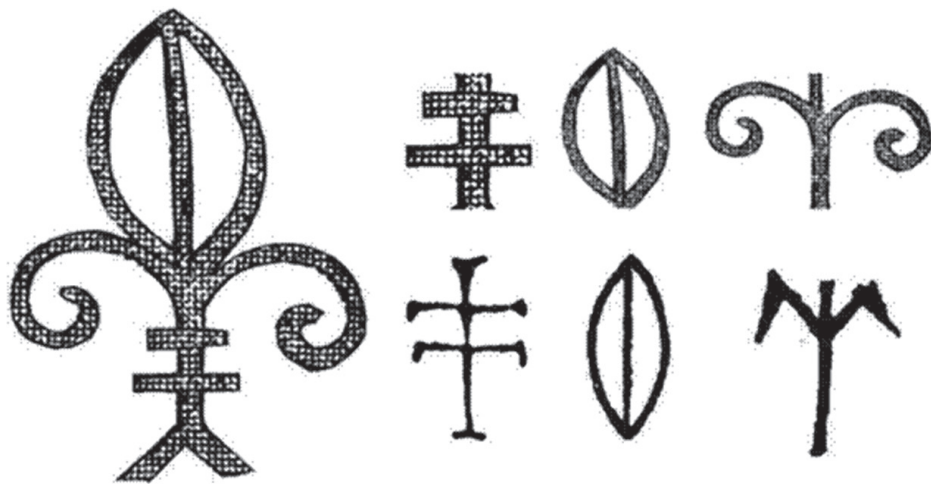
- A magyar jelkészlet néhány többhang-értékű jelének tisztázott képi tartalma a jelnévvel összefüggő szó, vagy mondat: pl. az „us” (ős) és a „tprus” (tapar us „szabír ős”).

- A betűző íráshasználattal írt énlakai Egy az Isten rovásfeliratban a kettőskereszt szabályosan Egy-nek olvasandó. Az énlakai Egy isten ligatúra ugyanezen mondatot szójelekkel megismétli (1. ábra).

- A magyar írástani irodalomban ismert a capita dictionum „szavak, mondások feje” fogalom. Ez nem jelenthet sem betűt, sem szótagjelet (mert azokat Thelegdi külön felsorolja), csak szó- vagy mondatjelet.

- Ismertek olyan írásemlékeink (például a karcagi csatkarika, a berekböszörményi gyűrű felirata stb.) amelyek nem betűzhetőek ki, szójelekkel olvasva azonban értelmes szöveget eredményeznek.

- Szójelekkel megérthető, esetenként el is olvasható a festett bútorainkon és cserépedényeinken lévő archaikus népi díszítések jó része.

1. ábra. Az énlakai „Egy isten” mondatjel

- A székely betűknek a csukcs, hettita, kínai, sumer és egyiptomi írásokban szójel felel meg. A jel így feltárható jelentése összefügg a rovásbetű képi tartalmával.

Ez a kérdéskör alkalmas arra, hogy az akadémikus áltudomány képviselőinek a felkészületlenségét felmérjük általa.

Ez év (2014) nyarán volt egy üdvözölhető előadássorozat az ELTE szervezésében a budapesti Múzeum körúton. A professzori kör színe- virága jelent ott meg, minden héten másikkal tartott egy-egy előadást a székely írásról. Az utcáról is lehetett menni, sőt rövid kérdést is fel lehetett tenni. Éltem a le-

2. ábra. A karcagi Árpád-kori csatkarika

hetőséggel és tulajdonképpen meg sem lepődtem, hogy szinte kivétel nélkül hibás választ adtak a kérdéseimre.

Amikor azt kérdeztem Sándor Klárától, hogy miként értékeli Veit Gailel fent említett híradását, akkor azt mondta, hogy egyetlen adatra nem lehet sokat építeni, egyébként is hiányoznak mögüle a szó- és mondatjeleink. Amikor megmutattam neki az énlakai mondatjelet, azt díszítésnek (azaz nem írásnak) minősítette.

Róna-Tas András kitért a szó- és mondatjeleink értékelése elől, mondván, hogy erről nem kíván beszélni. Amikor azt kérdeztem tőle, hogy van-e olyan írásrendszer, írásemlék vagy írásjel, amelyik nem csak szép (díszítésre alkalmas), hanem el is olvasható, akkor hosszan sorolta ezeket.

Sándor Klára újabb előadásán megemlítettem neki Róna-Tas András álláspontját a szép és egyúttal el is olvasható írásemlékek létéről, amire az volt

a válasz, hogy majd megkérdezi a professzor urat.

Nos, ha a professzorok egyeztetnek, esetleg tudni fogják azt, amit a hétköznapi ember és a magyar nyelv már tud. Hogy ugyanis a hímes tojást és a cserépedényt azért díszítik írókával s a nagyírásos hímezésnek azért „írásos” a neve, mert a magyar nyelvben az írásszó rajzolást is jelent – aminek az a magyarázata, hogy egykor díszes képjeleink voltak. Ezeket a jeleket ma is használják a fazekasaink, csak legfeljebb már másképp értelmezik, vagy nem ismerik a jelentéseket.

(folytatás a következő oldalon)

(folytatás az előző oldalról)

	Magas égi kő
	Magas kő
	Magas égi kő
	Magas kő
	Magas égi kő
	Föld(je)i

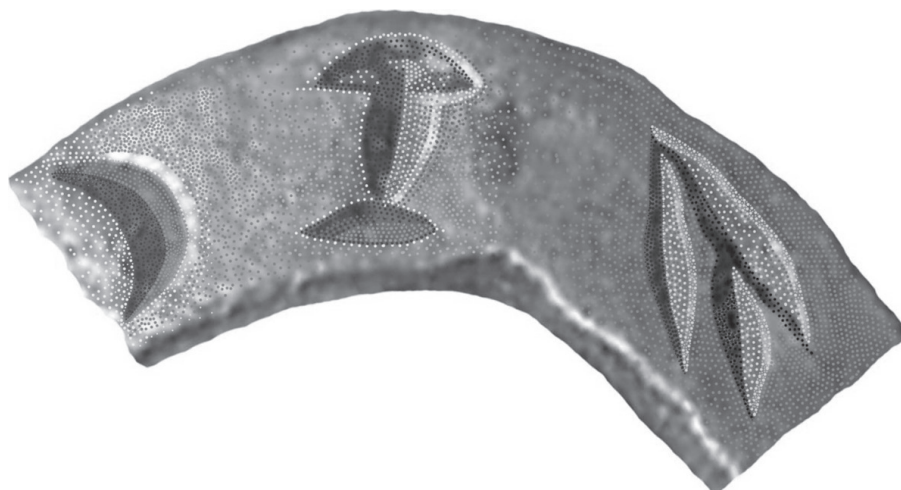
3. ábra. A karcagi csatkarika olvasata

Az utóbbi években végzett kutatásaim során nyilvánvalóvá vált, hogy népi hieroglifáink lényegében azonosak a székely írás jeleivel, csak díszesebbek és még nem egy hangot jelölő betűként, hanem szó- és mondatjeleként alkalmazták őket. Az 1500-as években ez ismert lehetett s remélhető, hogy egyszer újra az lesz még az ELTE professzorai előtt is.

(Részlet a készülő Magyar hieroglif írás c. kötet kéziratából)

4. ábra. A berekböszörményi Árpád-kori gyűrű (fotográfika); közepén Egy isten jelképe

1. ábra. Az énlakai „Egy isten” mondatjel

Molnos Ferenc

Fekete kerámia

Fekete, fekete, fekete,
itt van az éjszaka közepe,
korommá lett minden e tájon.
Hogy mondjam el, hogy neked se fájjon,
bár némi szín és csipetnyi derű
sosem lesz már.

Szádban a nyál örökre keserű,
húsodra les köröző keselyű,
s szaggatna ezer darabba széjjel.
Sóhajthatsz, nem múlik el az éjjel,
nem jön a pirkadat,
nem kel a nap

– tegnap sem volt, miért lenne holnap –,
az idő vízként nem csorog.
Csak a korong forog.

De az forog,
megállás nélkül pördül veled,
s mi történik, már nem ügyeled.
Ülsz,
és szédülsz.

Révülten bámulod a keringő tájat,
üres vagy, vágyat
sem érzel.

Nem látsz, csak nézel,
s nem bírsz elkapni bár egy gondolat-
fonalat,
hiába gurítja szanaszét
bomló gomolyáit a magára hagyott elme.
Mint puhán eső kelme,
könnyű vagy.

Fekete, fekete, fekete,
nem emlékszel már semmire,
honnan jöttél és hová mész,
hogy szürke masszából gyúrt valami kéz,
s mi végre vagy ezen a világon.
Tán vázák öble lennél:
homály a homályon,
vagy az a csöpp fény
a forduló bokályon,
mely örökkön fut,
de szemernyit sem halad,
mert hogy maradhasson,
visszafelé szalad?

2012. január 11.

Mintha Uzon és Kökös között az éhes orosz ágyúk torkába forró ólmot akart volna önteni, hogy ott többé sohase ugassanak, valósággal izzott akkor Felső-Háromszéken a beköszönő július. Szépmezőn a szelíd Rétyi nyír fel-felriadva susogta, az Olt és a Feketeügy között pedig egy méltóságos hegybűtű, amelyről be lehet látni az egész Háromszéket, égő lázban figyelte, hogy mit érlel a Székelyföldön a Nyár.

– A miénk nagyobbbat szól: győzünk! – csókolták Áron bácsi borzas varasbékáit¹ az első tűzkeresztyénen átesett honvédek, és ajkukon a legkegyetlenebb ágyútűzben is szürke paripájával ütegtől ütegegig vágató, még a halált is megvető hős nevével elsőpró erejű szuronnyal rontottak a szabadság hóhérait, akik maguk után a kökös hidat is felszedték volt, hogy a forró, mély porba ájult úton menekülhessenek a szülőházukat védő honvédek előtt.

Hogy kik jártak ott, és miért dörögtek oly nagy haraggal a székely harangok, keserűen láthatta az önvédelemre felesküdt Háromszék, mert a visszavonulók után Prázsmár felett, hogy hadd tanuljon abból az önvédelemre felesküdt székely, sokáig gyászos, vastag, zsíros füst gomolygott.

– Földvárt bevették! – száguldott a segítséget kérő futárok egész serege Puchnerhez². – Gábor Áron Brassó előtt! – rémüldöztek a pulykakakas mérgű generálisnak a hősi ellenállástól megtorpant, idegen had jól értesült hírvívői.

De sóhajtozhatott a sok hosszú derekú, szép aratólány után is a nyár, az áhított diadalért az a júliusi nap igen nagy árat követelt.

– Győztünk!? – lebbent meg kérkedően a magaslaton kelő, alkonyati szél, amint a kis csapat az egykori, félelmetes uráról nevezetes hegy alá ért.

Lakott ott, a hegyfokon, amikor még nemcsak az emberé volt ez a föld, erős várában egy hatalmas óriás. Gazdag és boldog lehetett, mert a pincéje dugtig volt színarannyal; a szédítően mély várkútban meg a víz, az éltető, tiszta anyag pedig hidegen villant a szomjazóra, mint a szikra.

– Kettőt lépett ő innen a torjai Bálványosig, hármát meg a rozsnyói várig – nézte az eresztevényi Óriást Demeter Sándor³, a fiatal altiszt, aki a meghitt, csendes óráiban a műzsákkal kacérkodott.

Hogy egy irodai altisztból is lehet koszorús költő, ha majd a Szépmezőn nem a hízott ágyúszó hengerőzik, hanem újra a sok énekesmadár tollszkodik, tiszta szívvel remélte Demeter. Ilyenkor mély, égő, barna szeme csillogott. De ekkor a kegyetlen bánattól a szíve összeszorult: a kegyetlen ütközetben elesett őrnagyok élettelen testét neki kellett Nagy Sándor⁴, az elesett segédtisztje parancsára a csatatérről kimenekítenie,

Gábor Áron

feltűnés nélkül.

– A csatába indul! – vették körül szent áhítattal, mint egy Hadistent, a szekert a tüzerek.

Azon volt gondosan kiterítve, derekán a két karddal (mint szokott a csatában: egyiket az ellenségnek, a másikat annak, aki gyáván megfutamodik) az őrnagy, akit még holtában is csodáltak. Mellette állt akkor is a fájdalom mély kútja, furcsán, mintha akkor rokkant volna belé a gyászba, a titokzatos, púpos nő, Jusztina⁵. Fel is jajdult a halált megvető, berecki ágyúöntő Gábor Áron védő anyagla, mert látta: a kegyetlen, háromfontos, orosz ágyúgolyó nem csak leszakította a

kemény férfiú bal karját, de valósággal kitépte a drága kebelből a hős szívet is.

– Mind bújhattak elő rögvést az orvosok, akár egy meddő, gyászos felhődarab mögül kancsin a meredt szemű nap; a drága élet már menthetetlen volt – mondta a szemtanú.

Ő látta: jaj, úgy bukott le a lováról a csodálatos hazafi egy zokszó nélkül, akár egy élő szobor...

– Ereszd a vént! – néztek össze a halottkísérők mind.

Ezt ordította dühében a félelmetes kán is egykor, és így lett oda, az Óriás nevű hegylábhoz a kedves, kicsi falu, Eresztevény⁶. Ott állomásozott – szükség esetén bevetésre várva – az atyjuként szeretett vezér tüzéreinek egy része. Nem is vonultak tovább a testtel a híres Maksa felé; bár a Besenyő patak torkolatánál a nemzet bölcsei nem egyszer törvényt tartottak, s az egész Felső-Háromszék egyik csodálatos vártemplomának harangja – amely századok óta értük jajongott magasztos köriratával: Soli Deo Glória⁷ – méltán zenghetne – mint illik – örökön a nagy halott, a rendíthetetlen hős sírja felett is.

★

Akkor, mint aki eltévedt, néma, kóbor szél lebbent. De a kicsi falucskában, ahol az Óriás alatt megjárják magukat gyakran az ordító viharok is, mind ügyeskedhetett, nem törődött senki se vele. Pedig enyhülést hozott volna a júliusi forróságba, s mert ügybe se vették; sértődötten tovább is állt a Brassó-Kézdivásárhely útvonalon csakhamar. Arra tűnik el majd temetés után Jusztina is szomorúan, árván, már ha a hatalmas nem volt elég nagy ahhoz, hogy a vesztébe rohanó Gábor Áront a kegyetlen orosz ágyúgolyótól megvédje.

– Ha szólhatna – érintette meg a nagy halott húsos, megkékült, vértelen ajkát a drága társ –, ő is itt választaná – susogta nagyon halkán.

Várta Demeter Sándor, mert költő volt, nem csak irodavezető altiszt, hogy az asszonyi hűség, mint a gyógyító Isten ujjá tegyen csodát, de nem történt sem-

mi: a falucska templomkertjében, amíg előkerült a kemény, cserefa koporsó: mély csendet őrzött az égő fájdalom.

– Örök lakást, bajtárs – törte meg a csendet Eresztevényi Antal⁸ –, te magad is soknak készíthetél – mondta. – Itt legyen csendes a pihenése! – fordult Demeterhez, aki mintha valami titkát kapták volna el, összerezett.

– Úgy legyen! – kapta össze magát a fiatal altiszt a rangidős előtt. – Messze van ide Nagyszeben, nincs itt se sör, se metszett pohár; az Óriások kútjából a vizet – ahogy ő kérte volt a sört Szebenben – itt bizony egyszerű, korondi cserépkancsóból kínálják – mondta.

– Ezután az ő emlékére is! – tette hozzá Eresztevényi Antal.

Erre többen összenéztek:

– Cudar világ! – villant a tekintetük. – Egy ilyen elme; aki Háromszék bizottmányi gyűlésén Udvarhelyszék behódoltatása és Csík semlegessége miatt a nagy veszélyt és a keserű lehangeltséget láva egyszerűen bejelentette Szentgyörgyön, hogy, ha kell: lesz ágyú, és lett; vérlázító, hogy Berecken asztalosságából tengette az életét...

De lázonghattak. Gábor Áron tüzer őrnagyot, a magyar szabadság viharadarát, aki mindig ott volt, ahol a harc a legvadabbul dúlt, keblébe visszafogadta az édes anyaföld - mintha béke volna. És mintha nemcsak érte perelne, az ágyútűz helyett felsírt egy kisharang. A harang hívó szavára ajkaikon zsoltárral fekete-kendős, székely asszonyok jöttek, s hogy ne csupán csúnya seb legyen a drága földjükön a friss eresztevényi, rögső sírhalom, virágkoszorúkkal terítették be.

Úgy álltak ott, az eresztevényi templomocská cintermében, mint hetekkel később az új rendet szülő, szép, magyar szabadság halhatatlan dalnoka a kukorica-dárdás, Ispán-kút melletti csata után⁹: mezítláb és árván az Anyaszent-egyházban.

– Emberek! – hasított hirtelen még a jajongó harangszóba egy kemény férfihang. – Indulnunk kell rögvest! Szépmezőn az orosz Szentgyörgy felé fordult – mondta a hírnök, s a sír mellett vigyázzállásba vágta magát.

Mintha erre visszhangzott volna az eresztevényi Óriás:

– A csatában, hol a hazáért eddig anynyi vitéz lélek hullott el: Előre! Érte dörög majd el ott mind, az elsőtől az utolsó tűzig!

Amióta a világ, hősi halottnak így még sohase tisztelgetek.

– Áron bácsi emlékére! – kiáltották lelkesen a tüzerek, és akkor ott, az Olt és Feketeügy között hosszan, ameddig a szem ellátott, júliusban szürkére égett porfelhő szaladt az eresztevényi kicsi templomtól a csatába tartó, felvirágozott rézágyúk után.

– Gábor Áron rézágyúit fel vannak virágozva... – kapta is szárnyaira az eresztevényi Óriáson született szél a hazáért harcban vonuló tüzerek dalát, amely azóta is, mint szent fohász, az egész Székelyföldön a lélek útján elől jár.

★

Hanem még meg se hajlott a kicsi háromszéki templomkert felett a nap, már mérgesen elmorrantotta magát az eresztevényi Óriás mögött a magasságos ég. De akkor nem az ítéletidőtől riadtak meg. Kóbor kozákok bukkantak az élő virággal borított sírhantra. Táncoltatták is rajta vak dühvel nekivadult lovaikat addig, amíg az anyafölddel egyenlővé nem tették.

– Nagy Isten! – sóhajthattak fel az eresztevényi vének. – Ilyen a nagy vitézek sirtánca? – kérdezték keserűen egymástól és nézték megvetően, hogy mire képes a felbőszült, fékevesztett idegen.

Messziről odavezényelt kozákok voltak.

Bosszút álltak. Mert ők ágyúöntő Gábor Árontól, a közepes termetű, izmos tüzerőrnagytól, akinek egy háromfontos orosz ágyúgolyó szakította ki melléből a szívét, amíg élt, még a nevének hallatára is remegtek.

1. Varasbékai – így nevezték Gábor Áron első ágyúit.

2. Puchner Antal - magyar származású, osztrák hadvezér.

3. Demeter Sándor - Nagy Sándor irodai altisztje.

4. Nagy Sándor - Gábor Áronnak teljes bizalmát bíró segédtisztje. Főhadnagyi rangban részt vett a segesvári csatában is.

5. Jusztina - Gábor Áron élettársa, aki még a csatában sem maradt el tőle.

6. Eresztevény - Maksával egyesült település. Itt található Gábor Áron sírja.

7. Soli Deo Gloria - Egyedül Istené a dicsőség.

8. Eresztevényi Antal - a bajtárs, aki újra felhantoltatta a sírt.

9. Ispán kút melletti csata - Segesvári/fehéregyházi csata színhelye; ott halt hősi halált Petőfi Sándor. De a nép nem tudott belenyugodni a nagy költő halálába, soha még az a hír járta, hogy Petőfi él.

Nagy Irén

ÖRHELYEN

Gábor Áron születésének
200. évfordulójára

Ahol találkozik a jövő a múlttal,
nagy emberek születnek és nagy idők ...

Bár eloszlatni legendák ködét
vissza nem térnek a múlt századok,
sorfalat állnak itt védőn a hegyek,
s Leányvár ormára felhő száll: lenge fátyol.
Fut a patak, fut,
ugyanott, ugyanaz;
templomtornyok körül ékeesebb a távol.

Lankad a szél Erdély keleti kapujában,
s megáll egy percre: Ez ama vidék!
Itt született a hős székely ágyúöntő,
kinek szívét hatfontos
vasgolyó zúzta szét.
De ha lett volna még egy második szíve,
nem rejti azt sem el az ágyúk elől,
mert akit sorsa ilyen szent örhelyre tett,
az elől állhat csak,
legelő.

A jól ismert szél, Nemere szele,
mintha tétovázna Erdély kapujában.
Úgy jönnek-mennek nyugtalan idők,
míg bércekről a büszke rengeteg
konok hűséggel néz a völgybe le.
Lenn – ősi várrom s árnyak serege
áll mozdulatlan, néma révületben.
Fenn – vihar, szivárvány, napfény, fergeteg ...

... Ez még a múlt, vagy már a jövő;
s meddig a múlt, és honnantól a jövő?

Mert mi a jelen:
alig szeletnyi idő,
míg az égről talán egy csillag lefut.
Vagy amíg szól az ember: „Lészen ágyú!”
Vagy szólna így ma:
Legyen
szabadság végre, legyen
nagy múltú néphez méltó jövő!
Erő a szó, a szívből érkező,
ha tömör szikla-hit a foglalatja.
Fáklyát gyújt, s irányt szab, mint a jó
part felé tartó hajó.

De üresen hömpölygő szöveg
nyúge,
akár örvény a csónakot,
az értelmet ha fogva tartja,
déliabos lesz a cél,
s hullámtól sodort levél,
hullámtól sodort levél.

Fordul a szél Kelet kapujában,
a régi, a folyton változó.
Szabadon szabadnak teremtet világban,
reményt elsöprő,
új reményt hozó.
S míg egymáshoz láncolt napok
csak mennek, mint fáradt utasok,
a jövő a tét!

Keleti végek nagy szülötte
népe gondját szívére vette,
mikor életét
tette fel rá.
A lángész, ki nem kímélte karja erejét,
berecki hős határőrök utóda
úgy van itt jelen,
mint mécses lángja, mint dicső
századokon átívelő
történelem.

Mert örhely ez,
hol örök az eszme, és törvény a szó:
ősök szent földjén a szabadság
mindenek felett való!

A székely Julianus nyomában

Kőrösi Csoma Sándor 1823 és 1830 között közel hét évet töltött zanszkári és kinawari kolostorokban: Zanglában, Phuktalban és Kanamban. Zarándokcsoportunk ezeket a lakóhelyeket kereste fel 2010 júliusában, hogy tiszteletét tegye a magyar őshazát kutató, székely-magyar tudósunk és tanító lámája, Szangje Puntszog emléke előtt.

A zarándoklat elsősorban érzelmi megnyilvánulás, vallja Gazda József kovászai író, a Csoma hagyományápolás egyik legkiemelkedőbb erdélyi alakja. Ő teszi fel a kérdést: létezik-e Kőrösi dardzsi-lingi sírjánál, kolostorainál - a szakrális helyeket leszámítva - látogatottabb

magyar zarándokhely? Egyáltalán mivel magyarázható ez? Szerinte az identitásválságban élő, lelki válságban szenvedő magyar nemzet számára Csoma a bennünk élő megismerési vágyunk, a gyökerek megtalálási vágyának szimbóluma. Kik is vagyunk, honnan jöttünk? Ezzel magyarázhatók a Csoma-zarándoklatok, ezért vonzanak szüntelen újabb és újabb kegyelet lerovókat életének szinterei.

Jómagam Kőrösi alakjával először Korda István: A nagy út című regényében találkoztam. Igaz, akkor már naponta elmentem a marosvásárhelyi várfal tövében álló szobra előtt, mely először a Klastrom utcában állt, a Polgári Fiúiskolánál (későbbi gimnáziumom), a Kádárok bástyája sarkánál. A szobrot Dabóczy Mihály (1905-1980) szobrászművész készítette, és felállítását a Polgári Fiúiskola diákjai kezdeményezték 1942-ben, Csoma születésének 100 éves évfordulójára. Ez volt az első teljes alakú, közterületen elhelyezett Kőrösi Csoma-szobor. Jakabos Ödön (1940-1979) útja és könyve ébresztette fel bennem a vágyat, hogy magam is eljussak indiai lakhelyeire. Az ember kívánságainak korlátot szabnak lehetőségei; maradtak az elérhető könyvek, írások. Később internetes honlapot szerkesztettem emlékének.

Aztán a sors kegyes volt hozzám, 2004-ben eljutottam Tibetbe. 2007-ben első utamon Ladakban már érintettem több ponton Kőrösi útvonálát, míg 2010-ben közel

hatvanévesen, valóra vált a nagy „álomút”: a ladakhi kolostorok felkeresése.

2010. július 3-án szálltunk le Delhiben. A légkondicionált reptérről kilépve mell-

Kanam kolostora

be vája az embert a hőség, a pára. Az égbolt sűrű, mintha szmogba burkolózna a város. Minden Csoma-kutató felteszi a kérdést, vajon járt-e Csoma Delhiben? Székéren, vonaton utazott idáig, vagy szokása szerint gyalogolt? Biztos áthaladt a városon, amikor Szabathuból Kalkutta felé utazott. Mít nézett meg a rengeteg látóval közlő közül? Hol szállt meg, kivel találkozott? Hogy viselte a több éves magányos élet után, a nyüzsgő, hatalmas tömeget? A ma több mint 12 millió lakosú Delhi 1803-tól állt brit fennhatóság alatt, már Csoma idején is világvárosnak számított.

Sajnos magánéletét titok fedi, naplót nem vezetett, magáról mindig szükséztelenül írt, kizárólag annyit, amennyivel a kíváncsiskodó angol tisztviselőket kielégítette. Magyarul összesen öt levelet írt. A városon keresztülutazva, kocsiból is érezhető a hatalmas, nyomasztó ellentét a gazdag, hivalkodó épületsorok és az utak mellett porban, sokszor rongyokban fekvő, sovány emberek tömege között. A rengeteg biciklis, dudáló autók, néha egy-egy alultáplált tehenet kerülő autók sokasága jelzi, hogy Indiában vagyunk. Utunkat váltott taxikkal folytattuk, mert egy társaságnak csak adott államra szóló úthasználati engedélye van. Delhitől a 350 km-re-északra lévő Szimlába mentünk. Utunk utolsó felében kanyargós szerpentineken autóztunk, de közel 11 órás rázkódás után mindenért kárpótolt a szimlai szállásunk, a Woodwille Palace

egzotikuma. Szállodánk hajdanában az indiai hadsereg vezető tábornokainak volt székhelye, majd egy maharadzsza vásárolta meg hercegnő lányának.

Szimla, Himachal Pradesch fővárosa, 2200 méteren fekszik a Himalája völgyeiben, buja, zöld, trópusi környezetben. Közel 400.000 lakosa van, többségében hinduk. Meredek, a hegyoldalban egymás felett emeletszerűen elhelyezkedő utcákkal, jellegzetes favázás házakkal. Fő utcájából nyílik a város kulturális életének központja, melyet az 1846-ban épült Krisztus Temploma ural, India egyik legelső keresztény temploma.

Csoportunknak itt kellett speciális beutazási engedélyt kérnie a Szatledzs - Szpiti völ-

gyi utazásához. Speciális engedélyek nélkül nem lehet a régióban utazni. Jakabos Ödön útinaplójában olvashatjuk, hogy 1973 tavaszán kétszer is visszafordították a Szatledzs völgyéből. Hasonlóan járt Galántha H. Judit Csoma-kutató Nógrády Györggyel 1993-ban, kiknek csak emléktáblája jutott el Kanamba. Aggódva figyeltük a híreket, mivel az esős évszak miatt a folyó völgyében szédületes magasságban kanyargó keskeny hegyi utak gyakran járhatatlanná válnak. Szimlában és Szabathuban (ami körülbelül 70 km-re van) Csoma többször megfordult utazása során.

1824. november végén érkezett Szultanpuron (ma Kulu) keresztül Szabathuba, a brit katonai határállomásra, borzalmasan nehéz 16 hónap zanglaji tartózkodás után, ahova hiába várta vissza tanítómesterét, Szangje Puntszogot. A katonai állomás parancsnoka a skót J.P. Kennedy (1808-1875) százados volt, aki az angol nepáli háború idején került Szimlába, és 1822-ben ő építette a település első házát. Az angol Wikipédia ezért Szimla alapítójának nevezi. Mivel az angolok nehezen viselték a monszoni évszakokat, a település kellemes klímájával és fekvésével a britek kedvenc nyári tartózkodási helye lett. A várost 1864-ben India nyári fővárosának nyilvánították. Csoma 192 napig (1825. június 6-ig) „vendégeskedik” a laktanyában, ahol rejtélyes idegenként kezelik. Ezekről a kellemetlen élményekről később

Kanamból kelt leveleiben keserűen emlékezik. Valószínű azért utazik a Szatledzs és Szpiti völgyén vissza Ladakhba, mert megpróbált egy másik tanító szerzetest találni magának. Nem jár sikerrel, mert ezen a vidéken inkább hinduk élnek, kivétel Kanam, ahol egy értékes könyvtárra bukkant. Csoma ezen kívül még két alkalommal tartózkodott Szabathuban. Másodszer a kanami évek előtt, amikor Kennedy százados jóvoltából lehetőség adódik a brit fő kormányzóval találkozni. Őt sikerül meggyőznie, hogy az időközben egy baptista nyomdában napvilágot látott un. „szirampuri szótár”-ként nyilvántartott mű hemzseg a hibáktól. A brit kormány anyagi támogatásának köszönhetően lehetőséget kap, hogy folytassa, ill. befejezze nagy művét. Végül 1830. október végén, a kanami tartózkodást követően, már kész művével

Kilátás a Dankari kolostor tetejéről

útban Kalkutta felé újból élvezi Kennedy vendégszeretetét, támogatását, aki máhás állatokat, élelmet, pénzt szerez neki. Ekkor a Kennedy szimlai villájában, ill. a szabathui kaszárnyában lakott több mint egy évet. A Kennedy villa a nyolcvanas években leégett! Marczell Péter (1936-2008) Szabathuban már eredménytelenül kutatott Csoma emlékek után.

Szimlától körülbelül 275 km-re fekvő Kanamig a vadregényes Szatledzs folyó völgyében utaztunk, az egykori Hindusz-tán-Tibet karavánút nyomvonalán. Az utat 1850-es években kezdték járhatóvá tenni. A folyó a legenda szerint a jelenleg Kínához tartozó tibeti Kailasz-hegy lábánál lévő Raksasztal-tó mellől ered, az Indus és Gangesz forrásainak szomszédságában. A folyó mentén több vízi erőmű működik, jelenleg is épül egy. A táj a vadregényes folyó völgye után megváltozik, dús, zöld növényzet borít mindent, gazdag gyümölcsösökkel (barack, alma). Kolostorát a XI. században alapították, ami a gelupka rend befolyása alá

került. Az épület a meredek hegy oldalában fekszik, a falu legfelső pontján. Az út a kolostor tetejével van egy szinten, a folyó 500 méterrel lejjebb kanyarog a völgyben. Bernard Le Calloc'h állítása szerint Csoma azért jön ide, mert itt volt az akkori Indiának egyetlen tibeti lámakolostora, ahol megvolt a tibeti kánon (Kandzsúr és Tandzsúr) minden kötete. A feljegyzések szerint Rincsen Zangpo (958-1055) építette a kolostort, nem csupán szenthelynek, hanem a Kangyur tanulmányozására is. Rincsen Zangpo a gugei király küldötteként 17 évet töltött el a Szatledzs és a Szpiti völgyében, buddhista tanok elsajátításával. Nevéhez 107 vihará (templom) építése fűződik. A hagyomány szerint 158 könyvet fordított le szanszkrit nyelvből tibetire, ezért a „nagy fordítóként” is emlegetik. Kanam fekvése sokkal kedvezőbb volt, mint a másik két kolostoré, ahol Cso-

ma lakott. Kőrösi-kutatók véleménye megoszlik Csoma kanami lakhelyéről: egyesek szerint egy különálló épületben (kunyhóban) a kolostor felett a hegyoldalon, mások szerint egy kolostori cellában lakott. A kolostor belső falai gazdagon díszítettek, négyszög alakú agyagtáblákkal. Szentélyében is létezik egy könyvtár – amit mi is láthattunk – faajtókkal fedett falon. Megtaláltuk az 1984-es Sárosi Ervin és csapata által elhelyezett emlékkövet. A könyvtár épülete – amit mi sajnos, nem tudtunk beazonosítani – Bernard Le Calloc'h szerint is a kolostor felett található, egy külön álló épület, „kandzsúrház”.

Csomát kanami tartózkodása során több utazó sorstársa felkereste. Ezek közül feltétlenül megemlíthető James Gilbert Gerard (1793-1835) skót sebészorvos (maláriában halt meg fiatalon), akinek leveleiből tudjuk, hogy Csomát viskójában – melynek két pad és szék volt a berendezése – könyvei között, teától talpig gyapjúruhájába burkolózva találta. Ő is megemlíti Csoma eredeti ő-

haza kutatási szándékát. Gerard doktor hagyatékából kerültek elő azok a meteorológiai mérések, amelyeket Csoma számára készített a tőle kapott hőmérővel, s melyeket Alexander Cuninghame jelentetett meg könyvében (ez utóbbi online ma is hozzáférhető). Egy másik nagyon érdekes látogatója Victor Jacquemont (1801-1831) francia származású, a botanikában, földtani tanulmányokban jártas orvos volt, a párizsi természettudományi intézet kiküldött munkatársa, aki kétszer is járt Kanamban. Először 1830 júliusában egy hetet töltött Csoma társaságában, majd szeptemberben Tibetből való visszatérésekor még két napot. Bernard Le Calloc'h 1986-ban előadást tartott Magyar Tudományos Akadémián a francia tudós és Csoma találkozásáról. Jacquemont leírásában úgy említi Csomát, hogy visszavonultan élt kicsiny kunyhójában, és ami érdekes, hogy ő is megemlíti, hogy Csoma beszélt neki a finn-magyar nyelvrokonság kérdéseiről. Mindezek az bizonyítják, hogy Kőrösi soha nem mondott le eredeti szándékáról, hogy felkeresse az őshazát. Jacquemontól származik Kőrösi Csomáról fennmaradt egyedüli hiteles leírás kinézéséről, de részletesen ismerteti viselkedését, ruházatát, gondolkodásmódját, környezetét is. Naplójában tizenhat oldalt szentel Csomának, összesen negyvenöt alkalommal említi a magyar tudós nevét!

Kanamot Csoma után több híres felfedező, utazó is felkereste. Sven Hedin (1865-1952) 70 évvel Csoma után járt ezen a vidéken, 1890-ben Transzhimalája című, hatalmas művének III. kötetében részletesen beszámol Csoma kanami helyszínéről. Sven Hedin két épületet említ: egy alsó szentélyt, ahol a szent irományokat tárolták két nehéz könyves ládában, és egy felső szentélyt a falu felett, amely építészetileg egy karavánszerájhoz hasonlított. A templomcsarnok felett, egy lapos tetőről induló külső lépcső vezetett egy verandán végződött kis szobához, ahol az európai láma lakott hajdanában. Ami különösen nagy érték, hogy rajzot is közöl a celláról és a kolostorról. 1931-ben egy másik híres látogatója volt a kanami kolostornak, Tucci Giuseppe (1884-1948), a kiváló olasz Tibet-kutató, aki Zanszkárból Tibet felé megállt Kanamban. Tuccit a kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem 1942. április 18-i Kőrösi Csoma Sándor Emlékünnepségen díszdoktorrá avatták. Akkor tartott beszédében arról a meghatottságáról szól, mely elfogta, amikor elzárán-

dokolt a kis kanami templomhoz. Az első magyarok, akik Csoma után Kanamban jártak, a Sárosi Ervin – Sáfány József expedíció tagjai, akik mielőtt gyalogtúrájukat elkezdték volna Zanszkárban, eljutnak Kanamba és látogatásukat egy emlékkövel örökítik meg, amit mi is megtaláltunk. Csoma lakhelyéről szóló vitában Horányi Gábor három kolostort említ, a legfelső épületben élt Csoma, a középsőben volt a könyvtár. Ez a leírás egybehangzik a Sven Hedinével. Legutóbb Sári László A Himalája arca (2001, Magyar Könyvklub, Budapest) című könyvében külön fejezetet szentel Kanamnak.

Kanam után visszatérve a Szatledzs völgyébe, változik a táj, megszűnik a növényzet, sivár, barátságtalan, sziklás hegyoldalak között halad az út. Újabb Check Point (katonai ellenőrző állomás), már igen közel járunk a kínai határhoz. A Szatledzs folyó találkozik a Szpiti folyóval. Velünk szembe, a Kínába vezető Shipki-La hágóra vezető út nyílik, ami átvezet az egykori gugei királyságba. A mi utunk balra tér le, egy vadregényes szurdokba. A következő napokban már a Szpiti völgyében haladunk tovább, mely egy geológiai élő múzeum. Az évezredek során a szél, nap és hó által erodált, formált sziklás hegyoldalak minden élő növényzettől mentesek. A folyómeder felé lejtő meredek, csupasz sziklaoldalak holdbeli tájra emlékeztetnek.

A Szpiti-völgyének leírása külön cikk tárgya lehetne, rengeteg értékes látnivalójának leírásával. A meglátogatott kolostorok közös vonása, hogy valamennyit Rincsen Zangpo alapította. Kizárt dolognak tartom, hogy vándorlása során Csoma ne szállt volna meg valamelyikükben. Nako 3995 méteren, álomszép környezetben, egy tó partján fekszik, ahol egy kis szentély őrzi a nyigmapa-rend alapítójának, Padmasambhavának lábnyomait. Tabo, a Szpiti völgy legnagyobb kolostora, nemrég ünnepelte 1000 éves fennállását. A 6300 négyzetméteren fekvő kolostor együtteshez 9 templom, 23 csorten, szerzetesek és diákok szobái, lakrészei tartoznak. Tabo lélegzetelállító freskóival és stukkóval méltón kapta a „Himalájabeli Ajanta” jelzőt. Dhankar (3894 m) a XII. században alapították, a hajdani Szpiti királyság székhelye volt. Kolostora egy fenséges sziklaormon fekszik, a folyó medre felett 300 méteres szédítő magasságban.

Az épület tetejéről fantasztikus látványban van része a látogatónak: a Pin és Szpiti folyók találkozásának. A Pin Valley igen kedvelt trekking túrák célpontja. Talán Csoma is itt jött át a Szatledzs völgyéből? A kolostorban egy kis múzeum is megtekinthető. Ki (Kye, Kee) talán még ennél is szebb helyen fekszik. A hagyomány szerint a XI. században a kadampa rendezhez tartozó szerzetesek alapították, híres tankha gyűjteménnyel rendelkezik.

A Szpiti völgyéből a Kunzum La-hágón érjük el a Chandra völgyét, amelyen utunk tovább halad Jispan keresztül Darcha faluig. Itt kezdődik utunk legkalandosabb szakasza, kilenc napos gyalogos vándorlás Phuktal kolostor érintésével Zanglág. Kis karavánunk rajtunk kívül 12 kísérő-

Sziklás ösvények

ből és teherhordó lovakból állt. Kísérőink nagyrészt nepáli vendégmunkások, kedves, barátságos arcúak, volt köztük lovász, szakács, hordár, kíséző személyzet. Az ő feladatuk volt a táborverés, főzés, csomagolás. Nepálban a politikai helyzet miatt csődben van a turizmus, ezért jönnek Indiába dolgozni. Vezetőjük többször megjárta az Annapurnát (a nepáli Himalája egyik nyolcezeres csúcsa), volt köztük egy 12 éves lovász kisfiú is. Bár Kubassek könyvében a nepáli kísérőről rémmesét említi, nekünk igen kedvező tapasztalataink voltak ezekkel az emberekkel. Természetesen sok minden változott, mióta Kubassek itt járt Móga Jánossal 1980-ban először. Ők még térkép nélkül, hátizsákkal, lovak, vezetőik nélkül gyalogoltak. Ma már jól szervezett utazási irodák ajánlják trekking csomagjaikat lovakkal, hordárokkal, szolgáltatásokkal. Az idegenforgalom elérte Zanszkárt, Ladakot is (a vidék 1978 óta nyitott a turisták előtt).

Gyaloglásunk első szakaszának nagy kihívása, az 5100 méteres Shingo La-hágó legyőzése volt! A hágóig három napot gyalogoltunk. 3825 méterről indultunk,

utunk fokozatosan emelkedett, egy patak partján festői tájon. Szakaszonként, szikla tengereken keltünk át. Bámulatos volt, hogy ezen a köves, kopár, sziklás területen is teremnek színpompás virágok. Első két napon kb. 750 métert emelkedtünk, a nehezebb szakasz Chumik Nakpot-nál, 4670 méteren történt táborozásunk után kezdődött. Vigyáznunk kellett a fokozatos szintemelkedések betartására a hegyibetegség elkerülése érdekében. Az út a hágóra hihetetlen volt, gyorsan elértük a hóhatárt. Az ösvényen délre már olvadt a hó, helyenként mi térdig, egyik lovunk szügyéig süllyedt a hóban. Le kellett szedni róla a csomagokat, hogy ki tudja emelni a hóból. A látvány kárpótolt minden nehézséget, habár időnként úgy éreztem, nincs erőm tovább menni. Sokszor 10-20 lépés után meg kellett állnom. A levegő oxigén koncentrációja ezen a magasságon 50% körül van! Vajon hogy bírta mindezt Csoma? Egyedül volt? Kísérővel? A hágóra való feljutás, egy hosszú, lassan emelkedő kapaszkodó, az utolsó pár száz méteren viszont hirtelen emelkedik az ösvény. A hágó tetején, mint mindenhol Tibetben, itt is az elmaradhatatlan imazászlók, kőrakások (obók) amelyeket a hálás zarándokok, turisták raknak a hegy szellemének, kü-

lönböző buddhista szenteknek. Míg a hágóra vezető ösvény zajos, hangos patakok mentén haladt, a csúcson hihetetlenül nagy csend volt. Talán nem túlzás, amit Kubassek írt a könyvében, hogy a Shingo La évenként 4-5 áldozatot követel. A már említett Sárosi-expedíció is ezen a hágón jött át. Aggódva figyeltünk hátra, hogy sikerült-e karavánunknak átérti a lovakkal az olvadó havas utakon. Késő délutánra elmaradt a hó, és előbújt a zöld növényzet. Valahol a távolban egy folyó kanyargott a völgyben, vezetőnk szerint annak partján lesz a sátoztáborunk. Elképzelhetetlen volt, hogy elérünk odáig. De elértünk! A hegyoldalon legelésző jakok mellett haladtunk el, a táborhelyünk Lakang Sumdo nevet viselte (4470 m). A következő napokon ösvényünk a folyó partján kanyargott, néha lent közel a vízhez, máskor felkapaszkodva meredeken, sivár, napsütéses, szeles, sziklás hegyoldalakban. Sztúpák (csortenek), mani falak jelzik, hogy lakott területhez közeledünk utunk egyik célállomására, Tethába. Szangje Puntsoz szülőfaluja. A település körül a folyó hordalékából épült, egymástól kőfalakkal elválasztott kis föld-

teraszokon árpát, borsot termesztnek. Olvastam, hogy mivel a földek az év nagy részében hó alatt vannak, a termőföldekre kora tavasszal vékony réteg földet hordanak, hogy így tegyék lehetővé a tavaszi munkák mielőbbi megkezdését. A sötét színű föld a hóval ellentétben nem veri vissza, hanem elnyeli a nap sugárzását, és így a hó hamarabb elolvad. A faluban minden utcában földre fektetett gumicsöveken vezetik a vizet a helybeliek a forrásokból, patakából a telkekre, házkörül munkákra, (mosakodás, mosás, mosogatás). Egy ajtóra kiragasztott plakáton a faluba érkező orvos rendelését hirdették. Szangje Puntsoz, Kőrösi tanítómestere a ladaki fejedelmi család orvosa, hivatalos levelet író miniszter, de régensi rangban a zanglai uralkodó özvegyének a férje. Nagy tudású ember, világot járt embernek számított, aki hosszú évekig tanult Lhasszában és több, nagyra tartott tibeti tudományos intézményben. Évekig utazgatott, megfordult a tibeti etnikumhoz tartozó Szikkimben, Bhutánban. Ő és láma társa, rokona Kunga Csozlegsza a dzongkuli kolostor lakója készítették Csoma számára az un. Alexander könyveket, melyekben leírták a tibeti orvoslás, tudományok, filozófia alaptételeit.

Utunk tizenötödik napján értük el a festői fekvésű Phuktal kolostort, ahol Csoma 1825 augusztusától 1826 novemberéig tartózkodott. Phuktal kolostora egy sziklabércre épült. Valósággal „lebeg” a sziklás hegyoldalban egy barlang nyílása alatt, 4000 méter magasságon. Nagyon stílszerűen írja le Horányi Gábor, hogy az épületek fecskéférték-szerűen lapulnak a sziklafalba. A XII. század második felében alapított kolostor a XV. századtól a „sárgasipkás” gelupka rendhez tartozik, helyiségei - a szerzetesek cellái, szent helyiségei, könyvtár, gyülekező helyiségei, konyhája, raktárak - egymás alá-felé „ragasztva” függenek a hegyoldalban. Tetejük, akár csak a tibeti házak legtöbbje, lapos, itt szárítják a fűtésre használt jak-trágyát és rőzsekötegeket. A padozat mindenhol döngölt agyag. A kolostorban szűk, helyenként fedett, máskor korlát nélküli, nyitott folyósókon közlekednek a szerzetesek, látogatók. Ijesztő, szédítő látvány ezekről az átjárókról a mélybe lepillantani. A kolostor évtizedek óta folyamatosan pusztul, örvendetes, hogy a kolostorban felújítási munkák folytak, a tereken, utcákon vályogtégglák száradtak. Csoma cellája - mely Szangje Puntsoz családjának tulajdona volt - a barlang alatti sziklafalmélyedésben volt, de a mélybe zuhant. Baktay Erwin (1890-1963) már nem találta meg. A közelmúltban, látogatásunk

Phuktal

előtt pár hónappal szakadt be a barlang mennyezete, így a barlangban található forrás nem volt megközelíthető. Leírásokból tudtuk, hogy a gyülekezőterem oldalsó, barlang felőli ajtaján volt található Galántha H. Judithék emléktáblája, sajnos nem találtuk meg. Krézsek Csabáék 1998-ban még láttak. A terem felújítás alatt van, nem tudtuk megnézni. Állítólag padlózata nyárfadeszkából van, amit 1979-ben raktak le a Dalai Láma Öszentsége látogatásakor. A deszkákat a szerzetesek hátukon cipelték 16 napon keresztül a Pensi La-hágón keresztül. A barlang bejáratától balra van a főtemplom, mely alatt található a könyvtár, ezek sem látogathatók. Ottjártunkkor a szerzetesek zöme a karshai kolostor fesztiválján volt. Amit megmutattak, az a kolostor északi szárnyában lévő régi templom volt, amelynek falait freskók borítják, és itt látható a Baktay féle emléktábla másolata - mely eredetileg a falon volt - egy menyegyzettartó oszlopnak támasztva a földön. A kis szerzetes nagyon vigyázott, hogy ne fényképezzünk, elsősorban a freskók miatt. Kibontottuk a nálunk lévő nemzeti zászlókat. Tudomásunk szerint mi vittünk elsőként a székely zászlót Phuktalba és Zanglaba (ahol végül otthagytuk).

Meg kell említenem az elődeink közül Gottlieb Wilhelm Leitner nevét, (Duka Tivadar ír róla először) aki 1866 májusában járt itt. Az akkori apát még emlékezett Szkander bégre! Gottlieb Vilmos (1840-1899) egy pesti születésű orientalista, Ázsia-utazó. Rendkívül tehetséges nyelvész volt, 15 éves korában nyolc nyelven beszélt. Az ő nevéhez fűződik a Pandzsábi egyetem megalapítása, melynek később rektora volt. Az egyetemen tanított Stein Aurél is! Leitner 1866-69 között bejárta Nyugat-Tibet, Ladakot, Kasmírt, Dardisztánt, és Phuktalba is eljutott. Hazatérte után építteti Angliában, Észak-Európa első muzulmán templomát. Bernard

Le Calloc'h monográfiájában közli Pascal Marechaux rajzait a kolostorról.

Phuktal után még két napot gyalogoltunk, Purne-Ichar-Mune-Padam érintésével Zangláig, főúti célunkig.

Kőrösi Csoma Sándor 1822-24 között összesen 16 hónapot töltött Zanglában. Ez volt zanszkári tartózkodásának legeredményesebb időszaka.

A Csoma kutatás egyik legnagyobb nyitott kérdése, melyik úton érkezett Csoma Lehből Zanglába? Hasonlóan nyitott kérdés, miért pont Zanglába? Leh környékén számos, gazdag könyvtárral rendelkező kolostor volt, ahol dolgozhatott volna. Az utóbbi kérdésre Kubassek magyarázata elfogadható, miszerint egy ilyen elszigetelt helyen a gyanús idegen jobban ellenőrizhető volt, nem építhetett ki kapcsolatokat, nehezebben jutott hírekhez.

Csoma után az első magyar Baktay Ervin volt, aki 1928-ban érkezett Zanglába. Ő azonosítja a kolostor (erőd) második emeletén lévő kis cellát, egy helyi öreg segítségével, akinek nagyapja még személyesen ismerte Szkander Béget (tibeti nyelven Csilengi Dászát). Megjelöli az ajtófélfán Csoma's Room bevéssével. A Lehből Zanglába vezető lehetséges útvonalakat Szenkovics Dezső foglalta össze 1999-ben, részletesen ismertette Baktay Erwin (1928), Kubasék-Móga (1980) Sáfrány-Sárosi csapat (1984) útvonalait.

Bethlenfalvy Géza és Horányi Gábor egy korabeli katonai térképen, Morcrooft és Trebeck naplójegyzetei között talált útleírás alapján beazonosította a lehetséges ösvényt által érintett településeket. Így beigazolást nyert, hogy Csoma idejében az út a Karnak folyó völgyében vezetett.

Marczell Péter 1993-ban járt Zanglában, Kargil-Padam felől érkezik.

A Kolozsvári Magyar Diákszövetség kezei között működő Kelet-Barátok Köre nevezetű szakosztály 1998-ban emlékexpedíciót szervezett Szenkovics Dezső, Krézsek Csaba, Szász László részvételével Kulu - Darcha - Pishu - Zangla útvonalon.

Irimiás Balázs két társával 2011-ban a befagyott Zanszkár-folyón jutott az Indus völgyéből Zanglába. Az utóbbi évtizedben már követhetetlen azon magyarok száma, neve akik eljutottak Zanglába, amely ma

már nem a világ legeldugottabb, nehezen megközelíthető helye!

Kőrösiről szóló irodalomra több mint száz évig érvényes volt, hogy a vele foglalkozó írók, tudósok ellenőrizetlenül átvették egymástól ellenőrizetlen adatokat életművére, élet színtereire vonatkozóan. Marczell Péter, Bernard Le Calloc'h, Galántha H. Judit voltak az elsők, akik egyes tételeket megcáfoltak. Ilyen a 40.000 tibeti szóról szóló tudósítás, amely Marczell bizonyítása szerint tulajdonképpen 27.000, de ennél még érdekesebb és fontosabb a zanglai kolostor kérdése. Először Galántha Judit idézi Michel Peisselt (1937-2011), aki 1976-os zanglai látogatása után kijelenti, hogy Zangla kinézetre sem olyan mint egy tibeti buddhista kolostor, Csoma ottjártakor is csak erőd volt. William Moorcroft az első európai, aki Zanglát kolostorként említi, soha nem járt ott! Baktay Ervin lázasan,

A Zanskar és Indus találkozása

beteg (maláriában szenvedett) járt itt, szintén átvette elődei Zanglára vonatkozó kitéteit. A ladaki nyelvet nem beszélve, több tolmácson keresztül érintkezett, ezért egyáltalán nincs kizárva, hogy a zanglaiak nem is értették a messziről jött idegent. Kolostor meg egyszerűen nem létezhet a szokásos kisebb-nagyobb imamalmok sorozata nélkül, legyen az a templom külső falán, az azt körülvevő kőfalon, a kolostor bejárata mellett vagy a templom alagsorában elhelyezve. Zanglában a hegytetőn – érdekes módon – nyoma sincs az imamalmoknak.

Ma a zanglai Csoma cella szorosan kapcsolódik Irimiás Balázs és az általa 2010-ben alapított Csoma's Room Alapítványhoz. A csapat az utolsó percben fogott hozzá a vár felújításához, amiről Krézsek Csaba 1998-ban szomorúan írja, hogy valószínű ők látták utoljára Csoma szobáját, összeomlása előtt! Az Alapít-

vány a felújításhoz megkapta az épület tulajdonosának, a vidék egykori királynak jóváhagyását is. A magyar csapatban a világ minden tájáról érkező önkéntes fiatalok között dolgoznak építészek és statikusok is. A király, Nyima Norbu támogatása azért fontos, mert a felújításhoz környékbeli munkásokat is alkalmaznak. Igen nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy autentikus módon történjen az épület renoválása. Balázs vezetésével meglátogattuk az erődöt, emeletről emeletre, Csoma szobáig. Egy fotó-montázon keresztül láthattuk, hogyan változott az épület, milyen volt az építkezés megkezdése előtt és most. A szoba bejáratától balra látható Baktay Ervin felirata (Balázs szerint ez az első zanglai „grafiti”), több látogató nevének kíséretében. Sajnos töredezik, a földre hullott darabokat próbálják összegyűjteni, de nem sok sikerrel. Az ajtó szemöldökfájába vésvé olvasható a Csoma's Room

felirat. A cella bejárata 130 cm magas, a területe 3x3x2 m, egy délre néző 20x20 cm ablaka van. Előtere tulajdonképpen egy nyitott terasz volt, aminek déli falát részben a szerzetesek később befalzták. Ebben a helyiségben egy emlékfalat hoztak létre, ahova át helyezték az utazók által hozott táblákat, feliratokat. Mi is feltettük a magunkkal

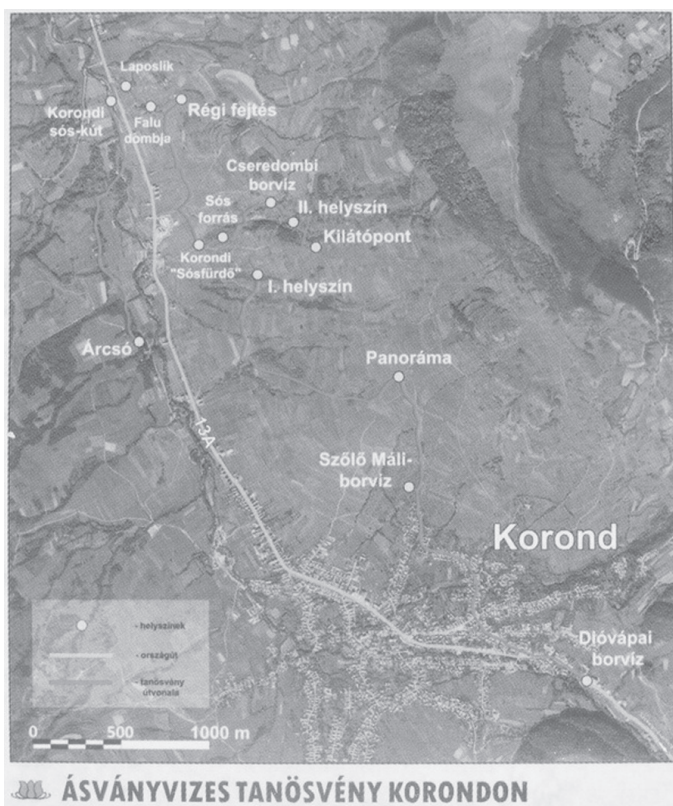
hozott táblát, és a magyar - székely zászlókat, amelyek, a kötelező csoportképek elkészülte után, Balásznál maradtak. Így most már Zanglában is van egy székely zászló! A látogatás után egy teára fogadta csapatunkat a zanglai király és fia. Jelenleg a Csoma Szoba Alapítvány oktatási programjának teljesítése van folyamatban. A kezdetekkor alapított Csoma Ösztöndíj segítségével az arra rászoruló diákok továbbtanulását segítették. Szerveztek iskolai projekteket, amelyek egy-egy helyi és magyarországi iskolai osztályt kötnek össze közös feladatok elvégzésével. Ennek első sikeres példája a budapesti 17. kerületi Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola és Gimnázium és zanglai diákok Csoma életét bemutató rajzainak és szövegének oktatási segédanyagként való kiadása és kiállítása a két helyszínen. Jelenleg egy solar iskola építése van befejezés előtti stádiumban.

Utunk 19. napján vettünk szomorú búcsút Zanglától és elindultunk – most már ismét terepjárókon – Ladak fővárosába Lehbe. Utazásunk utolsó szakaszán ismételen Kőrösi Csoma útját követtük, ahol Lahorból Zanszkárba érve, Leh felé ment az Indus völgyében Mahlbeck, Lamayuru, Alchi kolostorait érintve. Ezen az útszakaszon Csoma ötször is megfordult! 1822-ben, miután sikertelenül próbált Lehből átkelni a Himaláján Jarkend irányába, huszonöt nap várakozás után visszafordult. Ekkor történik sorsfordító találkozása William Moorcrofttal (1767-1825), aki ráveszi, hogy foglalkozzon a tibeti nyelv tanulmányozásával, az angol csapatával ismét oda-vissza végigmennek a Lehig vezető úton. Itt találkozik George Trebeckkel (1800-1825), aki megmutatja neki az Alphabetum Tibetanum című, egy olasz szerzetes által összeállított könyvet. Közösen visszatérnek Kasmírba, ahol Moorcroft táborozott, közel fél évet töltenek együtt. 1823 májusában búcsút vesz angol házigazdájától, és visszaindul Lehbe, onnan kilencnap gyaloglás után megérkezik Zanglába. A lehi tartózkodásainak nincsenek fellelhető nyomai. A már akkor itt tevékenykedő morva miszionáriusoknak székhelye ma is látható. De nincs nyoma Berzeviczy Lászlónak sem, akiről sokáig az a tévhit járt, hogy megfordult Zanglában. Ott nem, de tény, hogy átgyalogolt Oroszországból egyedül Belső-Ázsián, Leh-en keresztül egészen Delhiig. Ezt megelőzően első magyarként körbeutazta a Földet.

Utunk végén, sokszor elgondolkodom azon, jogosan nevezük-e magunkat zarándokoknak mi, akik Kőrösi Csoma nyomán utaztunk. Csoma tanulmányai nyomán református teológus volt, akinek csomagjában Szász András Tibor szerint a Biblia nyolc fordítása volt. Mint teológus, ő volt a nagy ZARÁNDOK, akinek meggyőződés, hogy küldetése volt. Megtalálni a választ az örök kérdésre: Kik vagyunk? Honnan jövünk? Mert erre a kérdésre nemcsak teológiai válasz adható. A hite adhatott neki erőt, hogy elviselje azokat az elképzelhetetlen nehézségeket, amelyekből mi is kaptunk egy kis kóstolót. Ez sok mindent megmagyaráz aszkéta életmódjáról. Mi vándorúton voltunk, aminek során, átélve a megpróbáltatásokat, talán sikerült egy keveset abból a belső útból is végigjárni, amin Csoma zarándoklása során végigment. Követői közül Bernard Le Calloc'hnak sikerült ez a legjobban, aki megírta Csoma naplóját egyes szám első személyben.

AMIRŐL A KÖVEK BESZÉLNEK

4., befejező rész: A korondi ásványvíz-forrásokról

Korond és környéke Székelyföld egyik, ásványvizekben gazdag vidéke. E sokfajta ásványvíz eredete, története a tájegység földtörténeti múltjában gyökerezik.

Vegyük hát sorra mindazon tényezőket, melyek meghatározóak a korondi ásványvizekre nézve. Adott egy vulkáni hegység, és ennek nyugati peremén a mély törésekkel határolt Erdélyi-medence. A felszíni csapadékvíz a hegység területén a törések, repedések mentén jutnak a mélyebb rétegekbe. Az utóvulkáni működés hatására a mélyből feltörő szén-dioxid és kén-dioxid gázok, a felszín alatti vizekben oldódva, szénsavas, kénes-savas, és kén-savas vizek lesznek, melyek a gázok nyomására keletkező felhajtóerő által a kőzetek repedésein törnek a felszín felé. Útjuk során azonban e savas vizek rengeteg ásványi elemet oldanak ki a mélyben lévő kőzetekből. Kalciumot, magnéziumot az alaphegység kristályos kőzeteiből, kalciumot és vasat a többszáz méter vastag vulkáni kőzetekből (andezit-tufák és lávák), és jelentős mennyiségű nátriumot a kősó-tömegekből, illetve az ezt fedő sós, agyagos, márgás kőzetekből. Utóbbi kapcsán, a feltörő vizekben oldódó nátrium-kloridból hidrogén-klorid, azaz sósav lesz, és ez a plusz savas hatás még inkább fokozza a már ásványi elemekben gazdag víz oldó hatását. A kősó rétegekből, a nátrium-klorid mellett, jód, bróm és kén is jut az ásványvizekbe. Meg kell még említeni, hogy a mélyben forró kémiai kölcsönhatások eredményeként számottevő reakcióhő is képződik, amely mintegy öngerjesztő hatást fejt ki, mivel nagyobb hőmérsékleten, a savbázis reakciók a kőzetek oldását erősítik.

A források vizének nyomása, ahogy a felszínre ér, lecsökken, és addig oldva szállított ásványi anyagainak lerakják, ezáltal új kőzetek képződnek, újabb és újabb rétegek rakódnak le.

Innen ered a Csiga-domb másik elnevezése, a Rakodó-hegy. A forrásokból kicsapódó üledékek lehetnek kalcium-magné-

zium karbonátok, mint aragonit, kalcit és dolomit, nátrium-hidrogén-karbonátok, nátrium-klorid, azaz kősó, és sokfajta vasas lerakódás (limonit, sziderit, nátriosziderit, pirit, markazit). Néhol a magasabb kén tartalmú forrásokból elemi kén, azaz természetén kiváló is észlelhető. Mindezek a forrásüledékek ritkán találhatóak, így tisztán, a fenti csoportosításban. Gyakran egymással keverten, vagy egymást váltó rétegekben jelennek meg. A Csiga-domb aragonit rétegei közt is számos limonitos, vasoxidos, „vasrozsda” rétegecskét figyelhetünk meg, egyes pontokon. A frissen képződő forrásüledékek közt még több keveredést láthatunk. Mint a sóház mögötti aktív forrás lerakódásainál, ahol só, nátrium-hidrogén karbonát, kalciumkarbonát és vasas lerakódások keverékét tanulmányozhatjuk.

Az, hogy hol milyen összetételű ásványvíz tör fel, és abból milyen üledékek rakódnak le, függ a térség éves csapadék mennyiségétől, a mélyben lévő kőzetek összetételétől, repedezettségétől, a gáz feltörések intenzitásától, a gázok nyomásától, összetételétől, a vizek oldóhatásától, és a vízben oldott ásványi elemek mennyiségi és minőségi tulajdonságaitól (és még sok más tényezőtől is).

A korondi ásványvizek eredetébe való betekintés után vegyük sorra az ismert és a kevésbé ismert forrásokat! A pár éve a Korond – Parajd Természetvédelmi Gondnoksága által létrehozott Korondi Ásványvizes Tanösvény útvonalán haladunk, de ettől több irányban el- és letérünk.

Az első forrás Korond Székelyudvarhely felőli végénél a Dióvápai borvíz forrása.

Vasas, szénsavas ásványvíz, de szénhidrogént is tartalmaz, melyet gyenge petróleumos utóíze jelez. A forrás körül a vízből kivált vas-oxid, vas-oxi-hidroxid, azaz limonit rétegek láthatók.

A következő forrás a Szőlőmáli borvíz forrása. A Szőlőmáli gyümölcsösben ered, mely az Unitárius Egyház tulajdona. Bikarbonátos, enyhén sós, magnéziumot, kalciumot is tartalmazó, vasas, szénsavas ásványvíz. A Dióvápai borvíznél már magasabb a kalcium és a magnézium tartalma. A vasas kiválások itt is jellemzőek.

A forrástól északnyugatra haladva átkelünk a Szőlőmáli-patakon, majd felkapaszzkodunk a szemközti kiugró dombnyúlvány háttára. Innen rendkívül szép panorámában lehet részünk, melyet a tanösvény táblája is jelez. A dombról lemegyünk a Felelik-patakának, majd újabb emelkedő, és ismét egy patak, a Fenes-pataka következik.

Az újabb, alig pár száz méter széles dombhátat egy bővízű patak határolja. A patakon, a forrás felé, felfelé haladva hamarosan elérünk egy ingoványos részt. A forrás körül állatitató hely van kialakítva. Az itt lévő források és a patak vize még tudtommal nem volt részletes vizsgálatnak alávetve. Am nem véletlen, hogy a Szent-György Napjától Szent-Márton Napjáig tartó, hagyományos legeltető-gazdálkodás időszakban, a birkanyájak és a tehéncsordák itt pihennek, mert ez a környék egyetlen nagy vízhozamú és nem sós, azaz édesvízű forrása! Íze alapján viszont említést érdemlő kalcium- és magnézium-hidrokarbonát tartalma lehet. Ez várható is, hisz innen nem messze már a „Székely Drágakövet”, a Korondi Aragonitot lerakó források találhatóak. E pataknak, és néhány további pataknak is önkényesen adtam nevet, tekintettel, hogy semmi helyi elnevezést nem találtam az írott forrásokban (JANITSEK JENŐ, SZŐCS LAJOS 1997., 1998.) és a legidősebb korondi lakosok se tudtak egyértelmű helynevet mondani, bár pontosan tudták, hogy mely patakokról, vízmosásokról és dűlő nevekről beszélünk. Mindezek után e bővízű pataknak az Édesvíz-pataka nevet javaslom.

Szőlőmáli borvízforrás

Újabb dombhát, majd egy keskeny, de mély árok, amit Kis-Sós-pataknak kereszteltem.

Ennek eredeténél két forráskürtőből bugyog fel a szénsavas, sós víz. A források körül és lejjebb a sziklákon is vastagon lerakódott sókérgeket figyelhetünk meg. Igen tömény, sós források lehettek ezek egykoron, amit a számos, só marta andezit-szikla mutat. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy itt már pár centis darabokban aragonit is látható.

A Kis-Sós-patak nemsoká beletorkollik az Alsó-Sós-patakba. A torkolattól felfelé haladva, az Alsó-Sós-patakon, már vastag aragonit-rétegek is mutatkoznak. A tanösvény I. helyszíne ez a rész, melyet ismertető tábla is jelez. Aragonit-rétegek, só-kiválások, vasas üledékek, forrás-kürtők és legalább öt forrás tanulmányozható. Utóbbiak sós, vasas, kénes, szénsavas, és kalcium-hidrogén-karbonátos ásványvizek.

Észak felé elérjük a Felső-Sós-patak forrásait. Két sós, szénsavas forrásból ered a patak, mely lejjebb, délről határolja a Csiga-dombot. Egy kisebb forrás-ág a patak bal partján, a Csiga-dombtól délre található. Itt is láthatunk só- és aragonit kérgeket, kiválásokat.

A Csiga-dombon hat forrásból törnek fel az ásványvizek. Szó szerint törnek, hiszen az egyik forrás vize éveken keresztül a függőleges aragonit-sziklából, arra merőleges irányba lövellt ki, mintha valaki a sziklába zártan lenne, és onnan nagy nyomással juttatná ki folyadék-többletét. A Csiga-domb nem csak az aragonitok változatosságával példa értékű, de forrás vizeinek sokszínűségével is figyelmet érdemel. Az egyik forrásnál jelenleg is megfigyelhetjük az aragonit-rétegecskék kiválását, képződését.

A Csiga-dombot északról a Sós-patak határolja. Ennek mély szurdokán megyünk fel a forrás-ágak felé. Közben több helyen látunk a part falban só-kivirágzásokat, és kisebb sós forrásokat. A patak forrásainál, a bal parton, ritka

szép forrás-képződményt láthatunk. Ez a tanösvény II. helyszíne. A teraszos, lépcsős képződmények a törökországi Pamukkale hasonló eredetű formakincsére emlékeztetnek. A széles lépcsőfokokban kis, vízzel telt medencék alakultak ki. Három bővíző, sós, szénsavas forrás van itt, de az információs táblától keletre, az erdős részen további elhagyott, száraz, forráskürtőkre akadhatunk.

A következő forrás, az előbbi helyszíntől északra, a Cseredombi borvíz-forrása. Több néven ismert, Erzsébet-forrás, Fingóborvíz, Szejkésvíz. Magas vastartalmú, sós, szénsavas vize van.

A Falu-dombja nevű forrás-kúpnál jelenleg két forrás táplálja a lebányászott keleti perem alatt időnként tóvá duzzadó süppedéket. Ettől keletre, az úgynevezett Régi-fejtésnél, két kisebb sós-forrást fedezhetünk fel. Itt is szembe-tűnőek a hófehér só-kivirágzások.

A Laposlik a legészakibb forráskúp. Itt láthatjuk a Bugyogó nevű forrás-csoportot.

Három forrásból, sós, kén-hidrogénes, szénsavas, kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos vizek bugyognak fel.

A Laposlik alatt, a Korond-pataka partján, a Sós-házban fakadó fő forrás a korondi Sós-kút.

Naponta 400 liter sós vizet szolgáltat. További három kisebb forrás van a közvetlen közelében. Ezek vize a Korond-patakába folyik le. Egy kicsiny sós, szénsavas forrás már majdnem a patak medrében bugyog fel. A Sós-kút vizét évszázadok óta használják a korondiak és a környékbeliek ételmiszer tartósításra. A közeli Gordon sajtgyárba is szállítják.

A Korond-pataka bal partján egy forrás-csoport ismert, de ez a legjelentősebb. A messze földön híres Árcsói-borvizek forrásai, a hajdani korondi fürdőnél. A korondi fürdő a 19. század végén és a 20. század elején, az első világháború kitöréséig élte virágkorát. 1978 óta itt tartják minden évben augusztus első hétvégéjén az Árcsói Kerámiavásárt. Az árcsói borvíz nagyon

Cseredombi borvízforrás

népszerű, még Marosvásárhelyről és még távolabbról is sokan jönnek érte. A vasas, szénsavas, kalcium és magnézium-hidrogénkarbonátos víznek gyógyhatása is van, főleg az emésztőszervi problémákra javallott.

Korond környékének ásványvizekben való gazdagsága mindenképp figyelmet érdemlő, és bizonyos, hogy alapos földtani, vízföldtani kutatások eredményeként nagy vízhozamú, gyógyászati célokra is alkalmas borvizet lehetne feltárni és hasznosítani, hogy ne csak a szép emléké múlt része legyen a korondi fürdő virágkora!

Végül egy kis anekdotát kell megoszok a HAZANÉZŐ kedves olvasóival. Ez egyben a természetrajz, a korondi források és a helyi folklór részét képező népi humor páratlan ötvözete és iskolapéldája is lehetne.

Történt mindez 2012. július havában, egy rendkívül forró napon, a korondi Sós-kútnál, épp a legtikkasztóbb déli órákban. Magam természetrajzi megfigyeléseket végeztem a Sós-kút alatt, a Korond-pataka partján. A főtűt alatt közvetlenül, a Sóházig, és a Sóház alatt is, több, bővízű, erősen sós forrás tör fel, és vizük szalad le a Korond-patakába. Jó Korond felől egy kicsi szekér, két rozszant gébével. A bakon idős székely bácsi ül. A lovak, ahogy letértek a főútról a Sóház felé, mindjárt a források vizét mohón elkezdtek inni, azaz, nagyon ki lehetek szegény lovak tikkadva. Igen ám, de a sós víztől veszettül elkezdtek prüszkölni. Az öreg épp csak le tudott szállni a bakról, mert a két ló a szekérral táltosként rohant le a Korond-patakára, hogy a kevésbé sós, hús patak édes vizével csillapítsák szomjukat. Az öreg meg, mintha én épp azért lettem volna ott, hogy őt hallgassam, hirtelen kifakadt felém fordulva: „Haj, édes fíjam! Tudja meg, Korondon nem csak a p... sós!”

Felhasznált irodalom:

AMBRUS L. (2001, szerk.): Helyismereti olvasókönyv – Korond, Hazanéző Könyvek;

ANDARKÓ I., BALOGH R., BÁN B., BODOR A., KIS B., OLÁH-BADI M., & PÁL Z.

(2009): Az ásványvizek sokszínűségének iskolapéldája: Korond – A Miskolci Egyetem Közleménye, A sorozat, Bányászat, 77. kötet (2009), 151-157.;

ANDORKÓ IMOLA-ROZÁLIA: Ásványvizes tanösvény Korondon – XIII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia, Kolozsvár, 2010. május 14-16. - 1-23.;

BÁNYAI JÁNOS (1932): Udvarhely vármegye iszapforrásai – Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi Szakosztályának Közleményei, 1-17.;

BÁNYAI J. (1938): A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai – Könyvnyomda Rt. Székelyudvarhely, 1-222.;

BÁNYAI J. (1938): A székelyföldi ásványvizek lerakódásainak geológiája – Előzetes jelentés az EME 1935. évi támogatásával végzett kutatások eredményeiről – EMLÉKKÖNYV Dr. Szádeczky Kardoss Gyula Emlékezetére, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 39-54.;

BÁNYAI J. (1957): A Magyar Autonóm Tartomány hasznosítható ásványi kincsei – Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 88-101.;

JANITSEK JENŐ, SZÓCS LAJOS: Korond belterületének helynevei – HAZANÉZŐ 8. 1997./2. szám, 32-34. oldal, Korond;

JANITSEK JENŐ, SZÓCS LAJOS: Korond külterületének helynevei – HAZANÉZŐ 9. 1998./2. szám, 30-32. oldal, Korond;

O. VASELLI, A. MINISALLE, F. TASSI, G. MAGRO, I. SEGHEDEI, D. IOANE, A.

SZAKACS (2002): A geochemical traverse across the Eastern Carpathians (Romania): constraints on the origin and evolution of the mineral water and gas discharges – Chemical Geology 182. 637-654.

Bölöni Domokos

Két hangra

Árpi, Árpi, Csiba Árpi, mégis mire vetemedtél, nem rettetted az Ūristent, hogy magadtól tettél törvényt?

Én az Istent nem rettegem, csak szeretem, s nem félek a pokoltól sem, mert az nem lehet olyan rossz, amit vélem megjárattak az én házi pribékjeim; s ha bűnhődöm, az én bűnöm, én vezeklek, én bánom meg, lehet, megbocsát az Isten. Nem tipodtam le a közöst, a kollektíva árpáját, megvárom, úgy számítottam, amíg a kombájnok körben szép lassan lekaristolják, s mihelyt tarló lesz körötte, mehetek én is érette, a saját gabonám után, hazahozatom másokkal, hisz ezek nem álltak szóba, hiába is próbálkoztam, hogy né, én is megfizetem, az én pénzem is jó lehet ebben a tolvaj világban, csépeljék ki, adok árpát vagy bort, pálinkát, akármit –, de nem s nem, mert meg volt mondva, Csiba Árpának szemet se!... Tudta azt jól Kupa Gergé, mikor a Gyertyános szélén, a halomnál utolértem a villával s a karóval, amikor egy kicsid kérdést feladtam neki szép szóval.

Öreg este volt volt már régen, a traktoros sietett is, mégis holdvilág lett, mire a Rapóba értünk, hogy az árpát elhozzuk. De inkább ne mentünk volna, inkább borultunk volna be az első nagy szakadékba, van ott épp elég suvadás, egyikbe mi is besünk, nem lett volna, amit láttam, mit tettek a gazemberek az én karcsú kévéimmal, az én drága gabonámmal. Kupa Gergé megvallotta, a harmadik ütés után, mikor a földre lerogyott, ott, az útjelző halomnál, az északi erdőjelnél. Hogy egy mázsát ígért neki az a vén veres vaddisznó, ha az árpám megmocsokolja. S ez a bódogtalan ment is, bicskával vágta a kötést, minden kévém megoldotta, egyesével, a nyomorult, gabonámat széjjelszórta, s ahogy ki volt tanítva rá, lenyomta a kalászát is, beletörve a tarlóba, hadd peregjen ki a szeme, menjen kárrá az aranya, szóródjanak szét a magvak, hogy ne legyen benne hasznom akkor se, ha gereblyével takarnám össze kaszajba, s úgy húzatnám le az aljba... Megmocsokolta az árpát, apja után ő is, megint belégázolt a sorsomba, mérget tett az életembe.

Árpi, Árpi, Csiba Árpi, amit te ott elműveltél, nincsen arra paragrafus fenn a mennyben, az Istennél.

Amit én ott elműveltem, hirtelen a természetem, felforrott véreimből tettem, s az Ūristen büntessen meg, nem bírtam már visszafogni azt a hatalmas nagy dühöt, amikor ott elhabette, miképpen gazolta össze lassan, tempósan a gabonámat, mit akarsz, még bora is volt, közbeközbe' szopogatta; hogyan tette csúffá az én két kezem munkáját, egy óra sem kellett hozzá, és közben még nótázott is!... Akkor ragadtam meg ismét, s ütöttem bele ott helybe, a duvadt agyagba azt a kalangyából való karót, a szép sárga akáckarót, s abba én ezt a cimborát, ezt a hitván Kupa Gergelyt szépen bele is ültettem. Élt még egy kicsidég, s mondtam, na te Gergé, most olyant látsz, amit életedben soha, amit eddig sose láttál, s ezután se látsz már soha. Nézzed csak ezt a cserefát, annak itt az alsó ágát, ezt a kötelet most szépen ráhurkolom, hátha megbír.

Árpi, Árpi, Csiba Árpi, mit tettél az életeddel, előbb kioltottál egyet, aztán szépen a tiédet. Kupa Gergelyt kegyetlenül megverted és megkénóztad, azután karóba húztad, s magadat felakasztottad.

Az Isten legyen irgalmas, a Mindenható hatalmas. Síroton már fű zöldell, jóllaktatok mind a ketten anyafölddel.

Ámen.

KICSINÉZŐ

Élt egyszer egy kisfiú, akit a szülei Zentének neveztek el. Ez a kisfiú nemrég született, még nagyon kicsi volt, alig nagyobb, mint Hüvelykmatyi. Nem tudott még beszélni, járni, játszani, csak egyet: mosolyogni, de a mosolyával mindent el tudott mesélni.

Mindannyian ott éltek a kerek erdő szélén egy nagy, furcsa faluban, ami azonban nem volt rajta a térképen. Szép volt, jól volt, kellemes ez a hely, csak történt épp abban az időben, hogy meglapult az idő. Az a hír járta, hogy megrozdásodott az idő kereke. Ezen bizony csak az aranyifjítószóló madár segíthet, tudta ezt mindenki.

Zente szülei gondoltak egyet, s elindultak, hogy megkeressék ezt a csodamadarat. Mivel a kisfiukat nem volt kire hagniuk, magukkal vitték őt. Kis kenguruban vitték, felváltva. A kerek erdő akkora volt, hogy még senki sem ért a végére. Nem csoda, hogy a kis csapat estére elfáradt, és letáboroztak. Ettek a hamuban sült pogácsából, az édesanya megszóptatta Zentét, és egy nagy tölgyfa alatt nyugovóra tértek.

A fa körül erőst sötét volt az éjszaka, annyira, hogy vágni lehetett volna. Zente nem aludt el, mivel neki nem kellett koptatnia a lábát az úton. Figyelte a szentjánosbogarakat, akik egy táncot lejtettek az ő tiszteletére. Rájuk mosolygott, és erre a kis, világító bogarak rászálltak a kezére. Hiába volt nagyon kicsi fiú Zente, mégiscsak azt tapasztalta, hogy fel tud állni, és járni. Elindult az erdőben körülnézni. A szentjánosbogarak, mint lámpák, világították neki az utat.

Amint ment-mendegélt kezén a bogárlámpással, egyszer csak halk makogásra lett figyelmes. Nyuszi ült egy kidőlt főtörzs mellett, s kezei között egy falevelet szorongatott. Zente odakuporodott mellé, ránézett csillogó, hosszú pillájú szemével és megint csak elmosolyodott. Nyuszi rögtön megértette, hogy kicsi Zente mit szeretne, és elkezdte olvasni, ami a fáról hullt levélen finom kézírással olvasható volt: „Gyere el értem, elvesztettem a szárnyam, nem tudok hazarepülni.”

Nyuszi látta, hogy Zente kérdően várja a folytatást, így elmondta neki, hogy a barátjától, Pillangótól érkezett a levél a szelek szárnyán, menne is érte, de nem tudja, hogy merre induljon. Zente, aki már korábban elleste szüleitől azt, hogy mindegy, hogy merre indulunk, csak induljunk el, kedvesen kézen fogta Nyuszit és elindult vele befelé az erdő sűrűjébe. Hiába nőtt a sötétség, kicsi Zente bátran vezette Nyuszit, mert a szentjánosbogarak világítottak neki, közülük is a szentjózsefbogár a legjobban, aki a csapatot vezette.

Hajnalhoz közeledve elérték a tündérek szikláját, ami az erdő közepén magasodott. Zente tudta, hogy jó helyen járnak, indult is volna fel a csúcra, de Nyuszi a hosszú úton annyira elfáradt, hogy egy lépést sem tudott tenni. Zente megsajnálta és hagyta is, hogy a szikla tövében álmra hajtsa fejét. Hogy ne fázzon meg kis barátja az alvás közben, Zente még takarót is kerített rá: nagy lapulevelekkel bugyolálta be.

A tündérek sziklája csodálatos hely volt: minden, amit az ember kigondolt, ott egy csapásra valóra vált. Kicsi Zente csak mászott-mászott fel a sziklán, hogy a csúcson megtalálja Pillangót, közben a nap is lassan kúszott fel az égre, közel

Deák-Sárosi László és Náray-Szabó Livia

Az aranyifjítószóló madár

volt már a reggel. Amint Zente felért a csúcra, körülnézett és meglátta Pillangót egy fűcsomón, ahogyan verdes a fél szárnyával. Hogyan segíthetne neki? Hogyan varázsolhatna neki újra szárnyakat? Leült Pillangó mellé, megsimogatta a fejét és egyre csak gondolkodott. Amint végignézett tündérsziklán egyszerre csak felcsillant a szeme.

Nem messze tőle számocák nőttek. Odament, letépett három szál, háromleveles számocát és visszasietett Pillangóhoz. A számocák levéllel megkenegette Pillangó hátát és egymás után ragasztgatta fel rá a leveleket. Mikor a kilencedik is a helyén volt, egyszerre felragyogott a nap első sugara, bearanyozva az egész vidéket. Zente felemelte Pillangót, hogy szállni tudjon. És csoda történt. A számocalevelek egymás után változtak át igazi szárnyakká és amint rájuk sütött a nap, mind aranyszínűben pompáztak. „Aranymadár!” – kacagott fel Zente, s maga is meglepődött, hogy az első szó kiszökött a száján. „Hát te tudsz beszélni, kislegény?” – kérdezte Pillangó. „Igen! Amit szerettem volna, végre valóra vált! – örvendezett Zente. A tízszárnyú aranymadárrá változott Pillangó ezután boldogan repült végig a tájon, és közben úgy ragyogott, hogy a sötétség nyakába kapva a lábát futott előle.

Nyuszi is rögtön felébredt a nagy fényességre és Zente kacagására, nem is törődött mással, futott ő is Pillangó és Zente után. Arra sem figyelt, hogy közben a takarója végig ott libgett utána, a derekára csavarodva. Így haladtak egymás után: Pillangó az égen, Zente utána a földön, Nyuszi Zente nyomában. Zente pedig egyre csak kacagva kiabálta: „Aranymadár! Aranymadár!”

Így érkeztek el a tölgyhöz is, ahol Zente szülei még mindig aludtak. A nagy fényességre és Zente hangjára azonban rögtön felébredtek. „Mi ez, mi ez?” – kérdezték mindketten. „Édesapa! Édesanya! Aranymadár!” – kiáltotta Zente és éppen amilyen lendületben volt, úgy huppant szülei ölébe. „Hát te tudsz beszélni?” – csodálkoztak Zente szülei. „Igen! Az Aranymadártól!” Pillangó csak mosolygott azon, hogy őt innentől kezdve már aranymadárnak nevezik és tovaröppent a falu felé.

Zente és szülei, Nyuszival együtt - aki végre utolérte Zentét - elindultak a falu felé követve a nagy fényességet, amit Pillangó hagyott maga után. S lássatok csodát, mire hazaértek, otthon újra minden ment a maga útján és idején. Nem is akárhogyan! Frissebb és virgoncabb lett az élet, mindenki ragyogott a másikkra, alig győztek egymásnak kedveskedni az emberek. „Hát itt meg mi történt?” – kérdezte a kis csapat. Egy éppen arra futó kislány mondta el nekik vidáman, hogy erre járt egy aranymadár, aki folyamatosan ezt hangoztatta: „Az ifj itt szól! Ó! Az ifj itt szól! Ó!” S maguk sem értik, de erre a hírré, mindenki olyan vidám lett és erővel telt, hogy a korábbi álmos hangulat azonnal tovatűnt közülük.

„Az aranyifjítószóló madár!” – kacagtak nagyot Zente szülei és a magasba emelték kisfiukat. „Te hoztad el, kicsi Zenténk!” S onnantól kezdve, hogy Zente megszólalt, soha nem távozott a vidámság a faluból, s bár az aranymadarat többet nem látták, a számocásban még olykor-olykor találtak egy kis pillangószárnyról szökött aranyport.

DIÁKHANG

Kedves Előd,
örömmel értesítünk, hogy a Magvető zsűrije a versedet be-
válogatta a legjobbak közé, amely így elhangzik április 10-én
a Költőállomáson, Budapesten az Impróbán (1066 Budapest,
Ó utca 4.).

Ezért külön szeretettel várunk a rendezvényre, amely 17
órákor kezdődik. A középiskolások dalnokversenyének kez-
dési időpontja 19.30, ez után derül majd fény arra, kik lesz-
nek a kategória győztesei, illetve a közönségdíjas. Nagyon
örülnénk, ha el tudnál jönni, és Te olvasnád fel a jelenlévő
zsűri és a közönség előtt a versedet. Amennyiben valamilyen
okból kifolyólag nem tudsz jelen lenni, úgy a művedet a ki-
adó egyik kollégája olvassa fel. Kérlek, jelezz vissza, el tudsz-e
jönni 10-én.

A mostani döntés azt is eredményezi, hogy versed bekerül
az ebből az alkalomból tervezett verseskötet-összeállításunk-
ba, melyet limitált példányszámban ad ki a Magvető. Ehhez
szükségünk lesz majd egy nyilatkozatra szüleidtől, melyben
engedélyezik a versed közlését, esetleges egyéb felhasználását
a Magvető számára. Kérlek, feltétlenül küldd el édesanyád
és/vagy édesapád nevét, e-mail címét, hogy a nyilatkozatot
elküldhessem nekik.

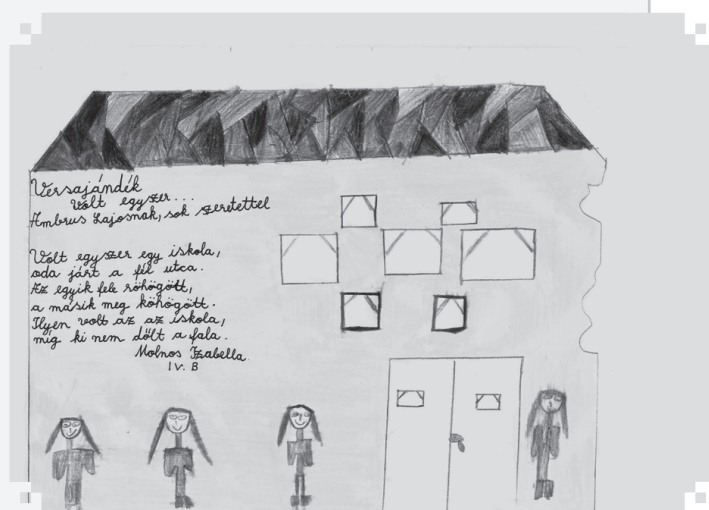
Szeretettel várunk április 10-én, és gratulálunk!
Üdvözlettel, Árvai Judit

Japana likőrök – Anna örök margó –

A fények jöttek, mentek, felmarattál
Az autópálya aszfaltjáról lassan.
A gyomor savas beton tál
Alkoholja messze jár, talán már Balassa.
Tíz literrel háromszor körbeér
Áthajt, megáll és visszatolat,
Ahogy gördülésre fröccsen görbevér
Kasznijára a polkorrekt gipszvakolat.
Az erdőbe is autóval. Ma már
Nyugodva ejted a fejem ki.
Aztán jól be. Aztán károm, habár
Tudom, hogy több voltál a hoki-
Soknál, lazán külön töltött telek.
Lenyeltél, szóval bennem élsz.
Ne haragudj, hogy összevézreztelek
Én sem rád, hogy félre kefélsz. Ómen.

Tófalvi Előd XII. osztályos tanuló
Székelyudvarhely

A KICSNÉZŐK VERSAJÁNDÉKA

Volt egyszer...

Ambrus Lajosnak, sok szeretettel

Volt egyszer egy iskola,
oda járt a fél utca.
Az egyik fele röhögött,
a másik meg köhögött.
Ilyen volt az az iskola,
míg ki nem dőlt a fala.

Molnos Izabella

IV. B

Korondi Szakközépiskola

Még egyszer a Firtos-várbeli rovásjegyekről

A Sándor Klára által szerkesztett Rovásírás a Kárpát-medencében kiadvány Szegeden látott napvilágot 1992-ben. Mások közleményei mellett megtalálható benne Ferenczi Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei tanulmány is, amelyben a szerző „felsorakoztatta” – időrendben – a „felfedezett székely rovásírási emlékeket”. Elsőként „a Korond fölé nyugat felől magasba szökkenő” Firtos- tetőn előkerült két rovásjeles kőtömbről, valamint „a föld felszínéből csak egyik „sarkával” alig néhány cm-re kiállott” kőről szól. A vésett jelek keletkezési koráról ezt írta: „a 12. század második feléből vagy a következő elejéről kell eredeztetnünk.” Kapcsolatba hozta – Orbán Balázsra hivatkozva – a tetőn épült egykori „13. századi vár” templomának romjait.

Itt említjük meg, hogy Ferenczi Géza az erdélyi lakosság által emlegetett Kakas, Ördögbarázda, Pogány, Ördögárok, Országhatár stb. védőtöltésekről, árkokról is szólt: ezek „a kirekesztés módszerrel végzett értékelések értelmében (...) a 9. (?) század végéhez vagy a 10. századhoz” tartoznak, de „a 11. század végi kelet-magyarországi viharos történések keserű következményeihez lenne fűzhető” (lásd Ferenczi Géza – Ferenczi István: Régi várak, új írások. Régészet és rovásírás. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2006. 47. old.).

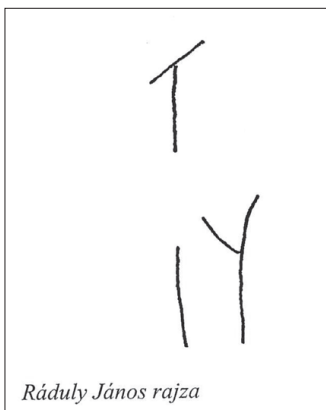
Megjegyezzük: a 9. (?) század vége – 10. század eleje épp a magyar honfoglalás kora.

Nyilván, Ferenczi rajzokat is készített a kőtömbök „rótt” jeleiről. Munka közben több helyen bizonytalankodott: „rovásbetűkkel, vagy esetleg műszaki okok miatt inkább mester-, semmint elhelyezési” jelekről beszél. Egyes jelek „nemzetségjegyre, tamgára” emlékeztetnek. „a jegy inkább a kő faragása nyomának mutatkozik” stb. Ez készítetett engem arra, hogy pontosított rajzokat készítsék az emlékekről. A Firtos- várbeli rovásjelekről írásomban ezt írtam: a két első „kőtömb négy jeléből magunk mindössze egyet tekintünk teljes értékű, tehát tudományosan is igazolható rovásjelnak (lásd az ábra első sorában lévő jegyet).” Cikkem a Romániai Magyar Szó Színekép mellékletében jelent volt meg (28. szám, 2003. júl. 12- 13. G old.). Ez később a Beszélő rovásémlékek (2008) könyvembe is beépült (Hoppál! Kiadó, Marosvásárhely 2008. 17-19.).

Két biztosnak megformált jel látható a harmadik kövön, mégpedig T és SZ. Ferenczi TásZ olvasatot ad. Az ótűrkben a szó jelentése: kő. „Kétkedünk a feloldás helyességében. Miért írták volna rá a köre, hogy kő? (...) Meglátásunk szerint a két betű inkább személynevet takar, akár egyeleműt, akár kételeműt.”

A Székelyföld folyóirat XVII. évfolyamának 6. (2013. júniusi) számában Sófalvi András régésztörténész alapvető jelentőségű tanulmányt közölt Az önvédelem formái Udvarhelyszéken a középkorban és a fejedelemség korában címmel. Leszögezte: „átfogó kutatás keretében – melynek kiindulópontja az udvarhelyszéki középkori várak és töltésvonulatok kérdésének elemzése volt, a részletkutatások rávilágítottak arra, hogy a terület középkori és fejedelemség kori önvédelmi szervezete jóval összetettebb és színesebb képet mutat, mint azt a történetírás a közelmúltig állította.” Sófalvi a töltésvonulatokról (Ördögbarázdákról) azt hangsúlyozza, hogy „egy korábbi korszak produktumai” voltak. A analizisek „kivétel nélkül a

Kr. u. 7-8-9. századra keltezték a mintákat,” tehát az avar-szláv történelmi korszakban keletkeztek. Idézem Sántha Attila egészen friss megfogalmazását is, mivel témánkhoz kapcsolódik. Zandirhámné savanyúvizében című írásában erre figyelmeztet: „nehogy úgy járjunk, mint a Ferenczi testvérek a székelyföldi földsáncokkal, melyeket a 11-12. századra datáltak, és nagylélegzetű elméletet építettek köréje, hogy most kiderüljön, a 7-9. században készültek” (Székelyföld, XVIII. évfolyam 11. szám 2014. november. 165. old.).

Ráduly János rajza

Sófalvi András másként datálja a Korond fölé emelkedő egykori Firtos vára létrejöttét: „A rendelkezésünkre álló régészeti leletek ismeretében az Árpád-kort követően épült Firtos vára, falai közt félköríves záródású kápolnával, feltehetően szintén a székely közösségi várépítkezés megnyilvánulása.” A szerző a „14. századra visszanyúló” építkezést emleget, amelyet „a 16-17. században egy megújítás követ.”

A történelmi adatok fényében – nyilván – módosítanunk kell a Firtostető kőtömbjein talált rovásjegyek keletkezésének korát, ugyanis rovás-katalógusunkban túlságosan korai datálás található. A katalógus bibliográfiai adatai: Erdélyi István – Ráduly János: A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig. Budapest, Masszi Kiadó, 1910. 92. old. Kiadványunkról Sófalvi András írt igazán hozzáértő, tudományos alapvetésű recenziót: írásának címéül megtartotta a könyv címét. Ismertetését a Sóvidék. Kulturális folyóirat hozta: IV. évf. 2. szám. 2012. november. 66-71. old. Így fogalmazott: „meg kell jegyeznem, hogy a firtosvári kápolna kövein látható rovásjelek szigorú 12. század végi – 13. század eleji keltezése, noha történész-régész szakemberektől származik (Ferenczi Géza – Ferenczi István), nem megalapozott (mindössze egy prekoncepció szülte).”

A három jel keletkezésének korát most újílag így datálom: 14. század közepe – 15. század vége.

Az első, felső betű I hangértékű, megépítése szinte azonos az 1515-ből származó isztambuli székely rovásfelirat I betűivel. Erről az emlékről külön kismonográfiát írtam Az isztambuli székely (magyar) rovásémlék címen (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely 2007). A második sorban levő két betűt – most már bátrabban – így olvasom össze: TuSZ. Tehát személynév. Az u betű ugratva, elhagyva. A Beszélő rovásémlékek könyvemben – amelyre már utaltam – ezt írtam: „Van egy másik adatunk, a Tusz. Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV – XVII. század (Bp. 1993) kiadványban 1422-ből való a név első előfordulása (Johanne Thusz), de utána szinte egymást érik a névalakok.”

Sóvidéki adatokról is van tudomásom: a Kibéd és Sóvárad közötti közel kétszáz évig tartó birtokper anyagában többször is előfordul a Tusz személynév. Itt most kibédi adatot közlök: a Contributionis Tabella de Anno 1775 kimutatás tartalmazza az adózó tulajdonosok nevét és birtokaik nagyságát (mennyiségét). Franciscus Tusz 1160 öl szántóval rendelkezett.

Ráduly János *Félperces történetek*

Korond szép Júliája

A Júlia szép leány népballadánk első közölt változatáról Kriza János ezt írta: „rejtekhelye a Sóvidéken, a fürdőjéről híres Korondon volt... s egy onnan jött közrendű székely ember szája után van lejegyezve.” Motívumrendszere: Júlia a búzamezőben az égből lejövő gyalogösvényt lát, s a leereszkedő csodálatos fodor fejér bárányt a mennyei karba, vagyis a halálba hívja.

Miholcsa József szobrászművész újjá álmodta a történetet: a művészi átrendezés sikerrel járt. A 2014. augusztus 21-i ünnepségen magam így összegeztem:

- Íme, modern láttatásban, Korond személyazonossági igazolványa.

Gólyák

- Fiatalon Szíriában is dolgoztunk – mondta Márton barátom -, a munkahelyünk a Földközi-tenger egyik kisebb kikötőjében volt. Fölöttünk szálltak el a vándormadarak. Tudtam, Európában éppen tavaszodik. Egyik nap az égen megjelentek – nagy sereggel – a gólyák. Megörvendtem nekik, felkiáltottam hozzájuk:

- Na, közületek kik jutnak el Kibédre? A falu ott van a Kis-Küküllő partján, Szováta közelében. A belső üzlet mellett van a gólyafészek, a betonoszlop tetején, igaz-e?

A gólyák foglaltak voltak, nem figyeltek rá a beszédemre. Célegyenest szálltak észak-nyugat felé.

Legnagyobb élményem

- Már harmadszor kereslek – mondta a riporter -, nagyobb anyag összeállítását tervezem, életemről foglak vallatni.

- Ó, az túlságosan sok, szinte bejárhatatlan – válaszoltam.

- Válogatni fogunk: életed legjellemzőbb momentumait vesszük számba. Csúcsokat keresünk.

- Milyen csúcsokat?

- Íme az első csúcskérdés: „mi volt életed legnagyobb élménye?”

Meghökkenem: az elfutott évtizedek filmszerűen pörögtek előttem. A válasz hamar bejött:

- A legnagyobb élményem – bármi furcsa – a szegénység volt. Ma is az. Kifogyhatatlan.

Hol a sütőporom?

- Képzeld el – újságolta Annamari – a tegnapelőtt különleges tésztareceptet láttam az interneten.

- Na, ezt én is megsütöm – mondtam.

Összehordtam a nyersanyagot, kellett a sütőpor. Tudtam, van egy tasak porom: a konyhában mindent megmozgattam, hiába. Átmentem a szomszédba Tündéhez, elsoroltam, a tésztaütésem félbe-szerbe, nincs sütőporom.

- Ne keresd a porodat – válaszolt Tünde -, valamelyik nap Edit lányod segít ki egy tasak sütőporral.

- Aztán a tegnap összeállt a tészta. Jól sikerült. Három darabot becsomagoltam, kóstold meg te is.

Bobory Zoltán versei

Lassan égig érnek

Ahogy nőnek fáim
úgy múlik el az élet
Lassan már az égig érnek

Sűrű gyilkos gazból
mentettem ki csenevész
formátlan kis fenyőimet

Negyven éve immár
Sudár délceg fák lettek
Az erkélyről nézem őket

büszke fényes kedvvel
Fölöttük a kéklő ég
alattuk erős gyökérzet

S gyönyörű igéi
az élet regényének
a zöldellő friss dús rügyek...

Lábnymok a parti homokban

Kubik Annának Fehérvárról

Az elcsendesedett hullámok után, a parti
fövenyen nem látszanak lábnymaink.

Nincsenek nádtorzsák, kisodort ágak sem,
a tómeder békessége húzódik ki a fűzfáig;

alóla nézem a túlpárt vörös drapériáját,
s a felettem szétrebbenő szürke felhőket.

Az ágak között elhagyott, csepegő fészek
úgy várja a tavaszi fiókák melegét, ahogy

kiüresedten, márványos kezünkbe temetett
arccal várjuk, hogy a fövény kagylói között

újra lábnymok vezessenek le a vízig,
két sor egymás mellett haladó lábnymok.

Hajnali párbeszéd

- Uram!

- Mit szeretnél, mondd?

- Azt, hogy a világ ne olyan legyen,
amilyennek én látom...

- ...

- Miért hallgatsz?

- Ez nem az én dolgom,

fiam!

A LEGELSŐ, NYOMTATÁSBAN IS MEGJELENT MAGYAR NYELVŰ SZAKÁCSKÖNYV

TÓFŐI ZSÓFI 1692- BEN MAROSVÁSÁRHELYEN SZERKESZTETT SZAKÁCSKÖNYVE

A szakirodalom Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári műhelyében 1695-ben készült, 1698-ban újból kiadott, Szakácsvásárhelyi könyvecskéjét tartja a legrégebb, nyomtatásban is megjelent, magyar nyelvű szakácskönyvnek. Viszont már Tótfalusi is jelzi az 1695-ös kiadás címlapján, könyve egy régebbi szakácskönyv újabb, kibővített változata. Minden idők legsikeresebb magyar szakácskönyve változatlan szöveggel, tizenkét újabb kiadást is megért a XVIII. században (Nagyszombat, Kolozsváron és Kassán).¹ Korának legnépszerűbb erdélyi receptjeit tartalmazta. A közölt ételek jó részét megtalálhatjuk Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című művében „a régi magyar étkek” felsorolásánál.²

A szakácskönyv kiadója jól ismert, viszont mindmáig tisztázatlan volt a könyvet összeállító szerkesztő személye. Erdélyben harmadfél évszázadon keresztül Tótfői Zsófia (Toffeei Sofia) szakácskönyveként ismerték a Tótfalusi által kiadott művet. Szakácskönyv-szerzőként jelenik meg a XIX. századi forrásokban is: „Tofaeus-Dobos Zsófia, a fennebbinek rokona vagy tán nővére, régebbi írónők egyike, élt a XVII. század alkonyán. „Szakácskönyvet” írt, melly Vásárhelyen, 1692-ben s másodszor 1693-ban jelent meg.” – írja Danielik József 1858-ban átvéve Nagy Iván Magyar írónők című dolgozatának adatait. Ugyanezt olvashatjuk Szinnyei József 1893-ban megjelent életrajzi lexikonában is.³

Tótfői Zsófi életútjáról szinte semmit sem tudunk, az életrajzi lexikonok két-három sorában több a téves adat, mint a valós információ. A szakácskönyv szerzője sosem viselte a Dobos nevet, nem volt nővére Erdély jeles református püspökének és nyomda sem működött 1692-ben Marosvásárhelyen. A sok téves adat, meg az a tény, hogy receptes könyvből egyetlen példány sem maradt fenn, erősen megkérdőjelezték a Nagy Iván által „felröppentett” adatot.

A marosvásárhelyi Teleki – Bolyai Könyvtárban Bányai Réka tudományos kutató hívta fel a figyelmünket Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári szakácskönyve egy későbbi kiadásának a Tékában őrzött példányára.⁴ Az újrakötött könyvritkaságnak hiányzik a címlapja. Deé Nagy Anikó ceruzával írt bejegyzése szerint a könyvet Nagyszombatban nyomtatták 1785-ben. A jelzett bejegyzés mellett egy régebbi, más kéztől származó, szintén ceruzával írt bejegyzést is olvashatunk:

„Szakácskönyvközlendű konyhára az 1700-as év elejéről Tótfői Zsuzsánnának 1692. évben megírt Szakács könyve.”

A Tótfői név a Tótfalusi szakácskönyvében lévő bejegyzésen azonnal felkeltette az érdeklődésünket. Bányai Réka jelezte, hogy a könyvtárban őrzik Tótfői Zsófi szakácskönyvének egy kézírásos másolatát is. Lázok Klára, a neves könyvtár osztályvezetőjének szíves segítségével sikerült kézbe is venni a kézíratos másolatot.⁵ A 111 oldalas, kézíratos könyv szép, rajzzal is díszített címlapjának felirata szerint egyértelmű, hogy az eddig nemlétezőnek vélt Tótfői szakácskönyv másolatát tartjuk a kezünkben:

„SZAKÁTS : KÖNYV

melly

1692 ben M : VÁSÁRHELYEN

Concinnált

TOFFEI : SOFIA

SZAKÁTS : KÖNYVÉBŐL

Iratott le

1772 dik ESZTENDŐBEN

G. Bethlen Susanna”

Így már a címlapból is világosan kitűnik, hogy Tótfői Zsófi szakácskönyvét Marosvásárhelyen szerkesztette. A könyv kiadására máshol kerülhetett sor. A címlap legalján iktári Bethlen Zsuzsánnának, a könyvtáralapító Teleki Sámuel feleségének az aláírása látható. Érdekes módon a Tékában őrzött szakácskönyv mindmáig elkerülte a témával foglalkozó kutatók figyelmét, annak ellenére, hogy Deé Nagy Anikó több könyvében is ír iktári Bethlen Zsuzsanna könyvtárában lévő kézírásos szakácskönyvről. „Némi tájékoztatásul szolgál Bethlen Zsuzsanna receptkönyve, melyet egy régi szakácskönyvből másoltat ki magának Sáromberkén 1772-ben” „Egy 111 oldalas kézirat ételrecepteket őriz, amelyet Toffeei Sofia 1692-es szakácskönyvéből írat ki magának.”⁶

Utoljára maradt a legizgalmasabb kérdés eldöntése. Valóban Tótfői Zsófi a szerzője (összeállítója) a Tótfalusi által kiadott szakácskönyveknek? A Téka olvasótermében egymás mellé tettük a Tótfalusitól és a Tótfőitől származó könyveket, majd kinyitottuk őket az első oldalakra. És úgy volt, ahogy háromszáz éve tudták Erdélyben! A két könyvben olvasható receptek, azok sorrendje, pár apró, jelentéktelen részlet különbségét és természetesen az utolsó fejezetekben lévőket leszámítva, szinte szóról-szóra megegyeztek!

Mindkét szakácskönyv a kor legnépszerűbb étkeivel, a káposztás-húsos ételekkel kezdődik.

Tótfői Zsófi receptes könyve, harmadik recept: „Káposztát közönséges módon. Végy sos Káposztát, az ormoját metéld le azaz a torsátskát metéld le, és szép apron aprítsd meg, avagy pediglen tsak úgy levelenként két vagy három darabokra metélvén tedd fel a fazékban igen szép kövér szalonnával tehén vagy berbéts hussal, ezeket elsőben fel foralván abárold meg, s úgy tedd a káposzta közébe, vagy pedig tsak szalonnával tedd fel, egy darabotska avast is tégy beléje, hogy jobb izt adgyon, bort beléje, és mikoron meg fő, ad féll, felyül egy kis törött borsal ha tetszik hintsd meg.”

Tótfalusi Kis Miklós szakácskönyve, harmadik recept: „Káposztát közönséges módon. Végy sós káposztát, az ormóját vedd-el, az az, a levelekről a torsátskát metéld-le, és szép aprón metéld-fel, vagy pediglen tsak úgy levelenként, két vagy három darabokra metélvén, tedd-fel a fazékba igen szép koevér szalonnával, Tehén vagy Berbécs hussal: ezeket elsőben fel-foralván, abárold-meg, és úgy tedd a káposzta közibe; vagy pedig tsak szalonnával tedd-fel; egy darabotska avast-is tegy

belé hogy izt agyon: bort belé, és mikor meg fő, add-fel, fellyül egy kevés toeroett borssal, ha tetszik hintsd-meg.”

Az 1692-es szakácskönyv négy részből és egy toldalékból áll, míg az 1698-as bővített kiadás a négy részen kívül két toldalékot is tartalmaz.

1692	1698
<i>x x x</i> Első rész Hust évő Napokra valo Főtt Étkek	Az Olvasóhoz Szakácskönyvecskének első része Hust évő Napokra valo Főtt Étkek
Második rész Sültek	Második része Sültek
Harmadik rész Vajas Étkek	Harmadik része Vajas étkek
Negyedik részetskéje Bőjti Eledelekről	Negyedik része Bőjti eledelek
Toldalékcocska	E könyvhöz adatnak más egynéhány étkek készítésének módjai
Toldalék	Melyben leíratnak egynéhányféle nevezetesebb liktáriumok, azaz befőttek készítésének egy derek udvarból költ módjai
Mutato táblácska	Mutato
Toldalék mutató táblája	

A szakácskönyvek első négy része pár jelentéktelen eltéréstől eltekintve szinte tökéletes egyezést mutat. Az 1692-es szakácskönyv toldalékcocskája 12 receptet tartalmaz. Ezek a receptek az 1698-as kiadás első toldalékába kerülnek, kiegészülve 14 új recepttel.

A Marosvásárhelyen szerkesztett recepteskönyv a Teleki Tékában őrzött másolatban maradt fenn. A szerző személyére vonatkozó adatokra is a neves könyvtárban bukkantunk. Szüleiéről, családjáról Koncz József, Tofaeus Mihály püspök életútját bemutató füzetében⁷, míg férjéről és a Marosvásárhelyen töltött éveiről Farczády Eleknek a marosvásárhelyi református egyház történetéről szóló munkájában olvashatunk.⁸

Tofaeus (Tófői) Mihálynak Kun Évával kötött házasságából négy leánya született: Mária, Krisztina, Éva és Zsófi.

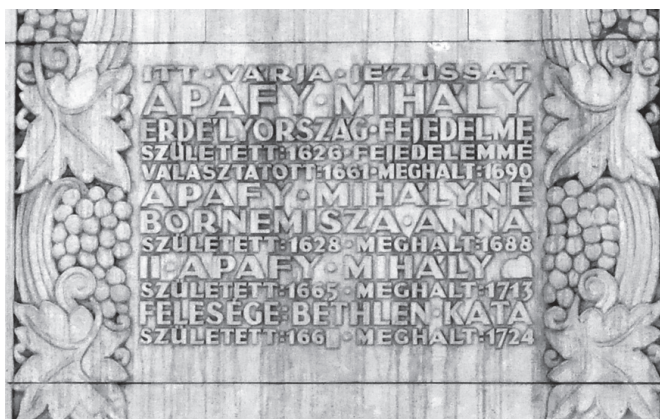
Az édesapa, Tófői Mihály 1624. szeptember 29-én született. Születési helyét nem ismerjük. Családjá a zalai Tófej helységből származhatott és innen menekülhetett Székelyhídra. „ki a Tótok és Németek előtt való félelem miatt futottam ide” – jelenti ki maga Tófői egy 1679. június 19-én mondott beszédében. Hazai Iskolai tanulmányait Székelyhídon kezdte, Nagyváradon folytatta és Gyulafehérváron fejezte be.⁹ 1646 nyarán kezdte külföldi tanulmányait. Utrechtben, Harderwijkben, Franekerben tanult. 1649-ben Leidenben doktorált. (Ő volt az első teológiai doktorunk.) 1650-ben a nagyváradi iskola tanára. 1651-ben Sárospatakon tanár. 1653-tól Bodrogkeresztúron majd Diószegen református lelkész. 1658 elején Szatmár városa hívta meg

lelkésznek. 1665-ben lett Apafi Mihály erdélyi fejedelem udvari lelkésze. Az udvari lelkészi hivatalt püspökké választása után (1679. június 4.) is megtartotta, így 1665-től haláláig (1684) Apafi Mihály udvarában élt családjával együtt.¹⁰

Toufaeus (vagy Tófői) Mihály református püspök ugyanúgy, mint negyedik, legkisebb leánya, Zsófi, sosem nevezte magát Dobosnak. Az Utrechtben írt vitairatában (1647. december 24.) Michael Tophaeus, Székelyhidino Hungarus nevet olvashatjuk. Egyetemi tanulmányai alatt, majd felszentelt papként, később püspökként nevét Toufaeus-nak vagy Tofaeus-nak írta. Mindez természetesen nem jelentette az eredeti családnévről való lemondást. 1671. szeptember 20-án Radnóton Teleki Mihálynak írt levelét Székelyhídi Tófői Mihályként írja alá!

A Dobos családnév a püspök halála után több mint nyolcvan évvel, Bod Péter írásaiban tűnik fel: „...úgy vagyon ugyan emlékezetben, hogy az Atya Dobos let volna, és minthogy az Zsidó nyelven Tóf dobot téssen, onnan nevezte magát Toféusnak.”¹¹ Bod Péter nyomán nevezték két évszázadon át a kitűnő szónokként ismert püspököt, Tofeus-Dobos Mihálynak és szakácskönyvet író leányát Dobos Zsófiának. Korunk szakirodalmára már nem fogadja el a Dobos családnévet: „Toufaeus (vagy Tófői, nevét tévesen értelmezték “Dobos”-nak) – olvashatjuk a Régi magyarországi nyomtatványok harmadik kötetében.¹²

Tófői (Tofei) Zsófi születési évét nem ismerjük pontosan. Tofeus Mihály püspök 1683. március 28-án, Fogarason írt végrendeletében a Kis Sofi lányát említi.¹³ Mivel a leányutód 12-től 16 éves koráig számított kiskorúnak és ugyanazon végrendelet Éva nővérét is kiskorúnak írja, Zsófi legkevesebb 12 és legtöbb 15 éves lehetett 1683-ban, így születési évét 1668 és 1671 közé tehetjük. Gyerek- és ifjúkorát mint a fejedelem udvari lelkészének a leánya, Apafi Mihály udvarában töltötte.

Az Apafiak emléktáblája

Bőven volt alkalma megismerni a fejedelmi konyhát, olvasni Erdély nagyasszonyának, Bornemissza Annának a szakácskönyveit, leírni, másolni a kor legnépszerűbb ételleinek receptjeit.

Tófői Zsófi szakácskönyvszerzőségével kapcsolatban maradt még egy kérdőjelünk. A kor szakácskönyvírói több évtizedes szakmai tapasztalattal rendelkező nagytudású mesterek voltak, kik hosszú éveken át vezették egy fejedelmi, főúri udvar vagy egy gazdagabb, népesebb kolostor konyháját. A marosvásárhelyi szakácskönyv szerzője viszont 1692-ben legtöbb 24 éves lehetett. Honnan szerezhette azt a hatalmas szaktudást, mely segítségével megírhatta minden idők legsikeresebb magyar nyelvű recepteskönyvét? A választ Apor Péter monumentális művében, a „Metamorphosis Transylvaniae”-ban véljük megtalálni. „A fejedelem ebédíró és vacsorájáról” szóló fejezetben

leírja, hogy Apafi Mihály fejedelem számára külön főztek. Bornemisza Anna fejedelemasszony lakosztályában lévő kiskonyhában egy arra betanított udvari kisasszony készítette el a fejedelemnek feltalált ételeket. „Kiskonyhának hitták, ahol benn az fejedelemasszony házán belől arra tanítattott udvari fraj főzött két-három tál étket az fejedelem számára; azt az étket onnét hozták ki asztalhoz.”¹⁴ A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy Tótfői Zsófi nemcsak az első nyomtatásban is megjelent magyar nyelvű szakácskönyv szerzője, hanem az utolsó fejedelmi szakács is volt.

Férjével, Felfalusi József református lelkésszel költöznek Marosvásárhelyre. Felfalusi József 1686 előtt Bethlen Mihály mellett volt nevelő. 1686-tól Franekerben tanult. Hazajövele után folytatta a nevelőséget. 1691-ben iktatják a marosvásárhelyi református iskola, az akkori schola particularektori hivatalába. 1692-ben választják Marosvásárhely református lelkészévé. A Vártemplom melletti parókiális házban laknak.¹⁵ A parókiális ház a templomtorony bejáratával szemben, attól északra volt. Ebben az épületben szerkeszti Tótfői Zsófia tiszteletes asszony szakácskönyvét, amelyet 1692-ben majd 1693-ban ki is adnak. A recepteskönyv szerkesztése, összeállítása Marosvásárhelyen történt, viszont a nyomtatásra máshol kerülhetett sor, mivel akkor még nem működött nyomda városunkban.

A parókiális ház Marosvásárhelyen

Egyetlen fiúgyermekük születik, Felfalusi Mihály, kinek mozgalmas életútjáról több forrásban is olvashatunk. A szakácskönyv szerzője fiatalon elhunyt. Felfalusi József újránősült, második felesége Török Erzsébet volt. Felesége emlékére a második házasságból született lányát Zsófinak keresztelte.¹⁶

A marosvásárhelyi Teleki Tékában őrzött kéziratos másolat alapján joggal feltételezhetjük, hogy az első, nyomtatásban is megjelent szakácskönyv szerzője (összeállítója, szerkesztője) a marosvásárhelyi vártemplom református lelkészének, Felfalusi Józsefnek felesége, Tótfői Zsófi volt. Nyitott maradt viszont egy hasonlóan izgalmas kérdés: ki és hol nyomtatta ki 1692-ben és 1693-ban Tótfői Zsófia szakácskönyvét?

Tótfalusi Kis Miklós 1695-ben kiadott szakácskönyvének címlapján olvasható sorokból világosan kitűnik, hogy a könyv egy

régebbi kiadás újranomott, kibővített változata. Hiszen ebben azt olvashatjuk, hogy: „most megbővítettven I. Több szükséges és hasznos étkek nemeinek készítésével; II. Likáriumok s egyéb holmik csinálásáról egy jeles traktával.” Ugyanakkor a Tékában őrzött kézirat és a Tótfalusi által kiadott szakácskönyv bővítések nélküli első négy része tökéletes egyezést mutat. Mindebből logikusan következne, hogy Tótfői szakácskönyveinek legelső kiadásai is Tótfalusi nyomdájában készülhettek, és ez volt az a szakácskönyv, melyre a neves nyomdász is hivatkozik művének címlapján. Tótfalusi Kis Miklós igen jó viszonyban volt Tofeus (Tótfői) Mihály református lelkésszel, későbbi püspökkel, kinek biztató támogatása egész nyomdász pályafutásának, életpályája alakulásának meghatározó tényezője volt.

Ma már csak találgatni lehet, mi motiválta elsősorban Tótfalusi Kis Miklóst Tótfői Zsófi (Toffeia Sofia) szakácskönyvének a kinyomtatására. A Toffeus püspökkel és annak családjával való jó viszonya, vagy a saját nyomda indításához szükséges pénz előteremtése egy jól eladható, könnyen értékesíthető könyv kiadásával? Külön motivációt jelenthetett az egykori fogarasi tanítónak a régi tanítvány írásának a kiadása? Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Tótfői Zsófi szükség esetén meg is tudta volna előlegezni a kiadási költségeket. Édesapjától, Tofeus Mihály püspöktől valószínűleg kis vagyont örökölt: Az „ezüstmarhákon” és a birtokrészeken kívül ötszáz aranyat, kétszáz tallért és háromszáz forintot!

Tótfői Zsófia recepteskönyve hatalmas könyvsikernek bizonyult. Még Tótfalusi életében is megért négy kiadást (1692, 1693, 1695, 1698), majd a XVIII. században még legalább tízet.

Az első két kiadásból (1692, 1693) egyetlen példány sem maradt fenn. Az 1695-ös kiadásból két hiányos, az 1698-ból is mindössze egy példányt ismerünk!

Jegyzetek

- 1, KIRÁLY ERZSÉBET – KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: Szakácmesterségnek könyvecskéje. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 74.
- 2, APOR PÉTER: Metamorphosis Transylvaniae
- 3, SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái, II. Budapest, 1893. 928.
- 4, Szakácmesterségnek könyvecskéje, Nagyszombat, 1785. Teleki – Bolyai Könyvtár, Marosvásárhely, 0-33496.
- 5, Teleki – Bolyai Könyvtár, Marosvásárhely, Thq – 104. MS. 353.
- 6, DEÉ NAGY ANIKÓ: A könyvtáralapító Teleki Sámuel, 1997. DEÉ NAGY ANIKÓ: Gondolatok a marosvásárhelyi Teleki Tékából, 2007.
- 7, KONCZ JÓZSEF: Tofeus Mihály erdélyi ev. ref. püspök élete. Kolozsvár, 1893
- 8, FARCZÁDY ELEK: A marosvásárhelyi református egyház-kozség élete 1556-1948. Marosvásárhely, 2000.
- 9, HERPEI JÁNOS: Tofaeus Mihály, In: Apáczai és kortársai – Herepei János cikkek – Budapest – Szeged, 1966. 76-78.
- 10, KONCZ: I. m.: 5-67
- 11, BOD PÉTER: Magyar Athenas. 1766. 294, Bod Péter a névmagyarozatot a lap alján lévő megjegyzés szerint ifjabb Csécsi Jánostól veszi át. HERPEI: I. m. 75-76
- 12, Régi magyarországi nyomtatványok. III. 1636-1655. 1650.
- 13, KONCZ: I. m. 59
- 14, APOR: I. m. Negyedik cikkely
- 15, FARCZÁDY: I. m. KONC: I. m. 56-57
- 16, KONCZ: Uo. 58

A múlt századi kalap

Évek óta nem voltam már a kincses városban. Amikorra beértünk, a reggeli csúcsforgalom fogadott. S hogy az örömnünk ne szenvedjen hiányt, a jól ismert útvonalról eltérték a forgalmat. Aznap valamire készültek a központban. A sofőr elég stresszes volt a késedelem miatt, de végül csak sikerült célba érnie és parkolót találnia. Az ügyintézés, amiért odautaztam, ment, mint a karikacsapás. Így rám szakadt hirtelen egy csomó szabadidő. Meg is ijedtem tőle. Nem emlékszem, mikor éreztem ennyire sikeresnek, szabadnak magam! Gondoltam, itt a jó alkalom könyvet vásárolni, de végül csak az aznapi újságot vettem meg. Azzal ültem be egy kávéra a közeli pizzázóba.

Diákkoromban járogattunk oda, ha a zsebünk megengedte. Mára a helyiségben sok minden más; még az ismerős székeket is lecserélték modernebbekre. Iszom a kávé és nosztalgiazom. A teraszon ültem le: innen rálátni a mozgalmas utcára; én szeretem figyelni a járdán nyüzsgő embereket.

Pár perc múlva megérkezik egy fiatal nő, kezében két könyvvel, s leül a velem szemben levő asztalhoz. Kér egy kapucsinót és olvasni kezd. Ritka látvány a mai digitális világban. Olvasás közben gyakran fölneéz. Gondolom, vár valakit.

Aztán az utcáról betéved egy öreg néni is, és engedélyt kér a fiatal nőtől, hogy cipőt váltson az asztalánál. A nő egykedvűen egyet bólint, majd tovább olvas. A néni könyvnyű nyári ruha, egy horgolt szvetter és ugyanolyan színű, horgolt kalap, amely valamikor új korában jól nézhetett ki; de azóta megkopott, mint az a méltóság is, amellyel annak idején hordták. A pizzázó furcsa vendége előbb alázatosan, szinte szégyenlősen szedegette ki a csere cipőt a szatyorból. De amint kipakolt, bepakolt – egy kis zacskó ide, a másik oda –, az összes pakolás nagyanyó hirtelen mintha beléje költözött volna, s úgy elmerült a pakolás szép gondoljaiba s a cipőcserébe, mint akinek már van elmulaszthatatlan tennivalója. Ösztönösen ki is húzta magát, az arca meg megélnékült; látszott rajta jól, hogy csodálatosan megjött az életkedve.

Úgy tűnt, az asztaltársa, a fiatal nő mindebből nem érzékel semmit. Én szemközt sajnálkozva mosolyogtam. Nagyanyám jutott eszembe, ő is mindig zacskókba csomagolt. Egy kis önirónia is vegyült a félszeg mosolyomba, hiszen gyakran kapom magam azon, hogy én is előszeretettel pakolászom néha zacskóba...

Gondolataimból egy éles hang ránt vissza a jelenbe:

– Mit keres itt? – szögezte a néni a csöppet sem udvarias kérdést a megjelenő pincérlány.

– Szeretnék cipőt cserélni – válaszolta erőtlenül a néni.

– Itt nem lehet! – csattant fiatalosan a rendre utasító hang.

Azt hittem, hogy a nem-kedves vendég az asztal mellett erre újra összetöporodik. De nem. Csak pakolni kezdett. Vissza a szatyorba. De nem tehetett róla: nem találta semminek a helyét.

– Na, menjen már innen! – sürgette a begyes pincérlány a nénit, hogy szabaduljon tőle minél hamarabb. – Igyekezék... – bökött egyértelműen a fejével a kijárat felé.

Ekkor rontott a teraszra egy jól öltözött fiatalember. Azt hittem, felüti a pincérlányt. Azzal a sunggal be is viharzott a pizzázóba, de fél perc múlva már jött is ki. Ekkor látta meg a fiatal nőt, aki közben átült egy másik asztalhoz.

– Szóval igazam volt – villant meg a fejemben, amint a fiatalember is a nő mellett foglalt helyet. – Ez valóban várt valakire – tisztáztam magamban, mintha tudom is én, hogy miért, de fontos volna számomra.

A néni közben bepakolt és elcsoszogott. Vitte a szatyrát, a sok érdekes zacskóval, s a horgolt kalapjával az élete alázatát. De ott felejtette a nagyvárosi pizzázóban régi méltóságát, valahol egy furcsa, új század elején.

– Talán nekünk! – követtem tekintetemmel az öreg nénit, míg el nem tűnt az utca forgatagában. – Vajon hova megy? – kerestem szúrós tekintettel az elegáns pincérlányt, mintha nekem kellene kérdőre vonnom, de az nem mutatkozott, mintha elbújt volna szégyenletében a világ elől.

Mit tehettem? Helyette a fiatal nőt és az előbb érkezett férfit vettem szemügyre feltűnés nélkül. A fiatalember lerakott egy csomag cigarettát a nő elé, aki elővette a pénztárcáját, hogy kifizesse. De egy ügyetlen mozdulattal leöntötte világos blúzát a kávécsésze tartalmával.

– Te boldogfalvi! – nevette ki mókás egyszerűséggel a saját balkezűségét.

Feltűnt, hogy a fiatalember felajánlotta a zsebkendőjét.

– Köszönöm – nyúlt a papír zsebkendőért a könyves nő természetesen mozdulattal, habozás nélkül, de én úgy éreztem: a kiutált néni itt felejtett méltósága köszön vissza az udvarias gesztusban.

A nő rágyújtott, s csak néha szólt. Inkább a férfi beszélt. Próbáltam kitalálni, miről beszélgetnek, de nem sok sikerrel jártam. Kicsit úgy tűnt, mintha szavak nélkül is értenék egymást. Mint a régi házasságok. Bár nem voltak azok. Kollégák lehetnek? Nem tudtam eldönteni. Bizalmasabb kapcsolatuk nem lehet, mert a testbeszédük tartózkodásról árulkodik.

Megcsörren a telefonom, hív a sofőr, hogy indulhatunk haza. Intek, hogy fizetek. Összehajtottam az újságot, amiből végül nem olvastam el az aznapi híreket. Búcsúpillantásom már nem a diadalmaskodott rend lelkét keresi, hanem a fiatalokat. Amikor elkapom, épp egymásra néznek. Ebben a nézésben évezredek ismeretség rejtőzik, valami olyasmis, amit csak ritkán tapasztal az ember. A hideg kiráz, mert tanúja voltam valaminek, amiről nem tudom, hogy micsoda. A titkok mindig libabőrössé tesznek és mély tiszteletre szólítanak.

Elhagyom lassan a pizzázó teraszát.

– Ha megöregszem, vajon engem is hasonlóan kitessékelhetnek, mint azt a zacskózó, öreg nénit? – vetek egy-egy kurta, kérdő pillantást már kint a szembejövőkre.

Mert, ha szerencsések leszünk, mind megöregszünk. S ha még szerencsésebbek, akkor ránk is néz majd úgy valaki, hogy a szavak teljesen fölősléggé válnak.

Demeter Erika

A GÜZSSZEKÉR

(Sóvidéki leányok cselédsorsa)

1. rész

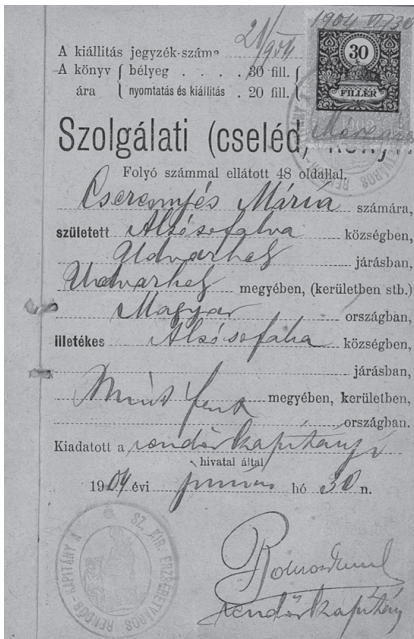
Különös, számomra ismeretlen könyvecskét szedett elő Lukács Mártonné Sükösd Erzsébet alsósófalvi születésű Szovátára telepített munkásasszony, a régi családi iratok közül:

SZOLGÁLATI (CELÉD) KÖNYV

Cseresznyés Mária számára, született Alsósófalva községben, Udvarhely járásában, Udvarhely megyében, illetékes Alsósófalva községben. Kiadott a rendőrkapitányi hivatal által 1904. évi június hó 30-án.

SZEMÉLYLEÍRÁS:

Születési év 1887
Vallása: ev.ref.
Termete: növésbe
Arcza: kerek
Szeme: kék
Orra: rendes
Szemöldöke: szőke
Szája:
Haja: sárgás
Fogai: épek
Szakáll: -
Be van-e oltva: igen
Sajátkezű aláírása (hiányzik).

Cseresznyés Mária cselédkönyve 1904-ből

A cselédkönyv tulajdonosa Cseresznyés Mária, a Sükösd Erzsébet édesanyja volt. Életéről ez a könyvecske maradt fenn. Nem szívesen beszélt fiatalkoráról, cselédéveiről – emlékezik Sükösd Erzsébet.

Cselédéveiről? A megalázónak tartott nevet a Sóvidéken nem használták. A törvény és a kívülállók, a másik fél nevezte cselédnek a szolgáló leányt. A személyleírás után mindjárt a törvény következik. (Vajon hány szolgálólány olvasta el?) – Kivonat a cseléd és a gazda közötti viszonyt szabályozó 1876-os XIII. törvénycikkelyből; I. Fejezet 1§: „Az, ki magát szerződésileg bizonyos háztartási vagy gazdaság körüli személyes és fontos szolgáltatásoknak legalábbis egyhavi időtartamon át bérért való teljesítésére kötelezi, cselédnek, az pedig, ki a szolgálati szerződésnél fogva a cseléd bérét kiszolgáltatni köteles, gazdának nevezetik.”

Nem tudom, mit érthetett meg ebből Cseresznyés Mária, de a cseléd szót nem szerették a szolgálni induló leányok. Íme egy későbbi vélemény: „Amelyik asszon azt mondta, cseléd, az egy se jó asszon. A fene egye meg eszt a nagyságát, hát mű nem vagyunk cselédek, nem mentünk hezza. Addig vártunk, míg jött egy olyan, amelyik azt mondta:

- Maga el akar szegődni?
- Igen, el.
- Nekem is kellene egy leány!

Ehhez elmentünk, ez jó asszon.”

A cselédkönyv bejegyzése szerint Cseresznyés Mária tizenhét éves volt, amikor szolgálni állott. Az adatot nem tartom irányadónak, valószínűleg nem az első gazdája állította ki a könyvecskéjét 1904. június 30-án, fél évvel a szolgálatba lépés után. De mi űzte, hajtotta ezt a leányt? Kilenc év alatt több városban tizenöt gazdánál szolgált! Konyhalányként kezdte Császár József kaszinófelügyelőnél 1904. január elsején, de már október elsején Zinty Gusztáv ügyvédhez szegődik. Miért kellett félelmenként

gazdát cserélnie? Miért ült özv. Weisz Ignáczné magánzónénál 1910. november 16-tól – mint mindenek – csak 1911. március 2-ig, ha gazdája azt írta a szolgálati bizonyítványába: „Minden tekintetben jól viselte magát”, vagy Herczeg Ferencné miniszteri oszt. tanácsos nejénél 1911. március 4-től (az előző helye után hamar kapott új helyet!) 1911. július 4-ig, ha a bejegyzés szerint „hűséges, ügyes, szorgalmas és erkölcsös. Megelégedésemet kiérdemelte. Bárkinek ajánlható.” Mi nem érdemelte ki a Cseresznyés Mária megelégedését? A nagyobb fizetés kényszere űzte-hajtotta egyik helyről a másikra? A könyvből csak erre kapok választ; első helyén havi két korona fizetést kapott, s ez alig egy-két kivétellel helyről helyre emelkedett, 1913-ban havi harmincegy koronát keresett. Hogyan élt, hogyan keresett gazdát, mit dolgozott, kivel találkozott kimenőkor? Élete legfontosabb könyvéből nem kapok rá választ. És miért kellett huszonhat éves koráig szolgálnia, miért csak akkor ment férjhez? Nem volt elég stafirungja? Ha a szolgálatban keresett pénzből állította ki magát; sok-e vagy kevés a menyasszonyi hozománya?

Cselédéveiről ez a másik dokumentum:

Másolat

1914. év Január 27-én Cseresznyés Máriának Menyasszonyi hozománya és minden hozza tartozandó fabútor és paraferniom

1. Első a fabútor összefoglalva, Egy kaszten, egy záros láda, Egy kanapé, egy tálás, két ágy, egy asztal és két szék Kor fill
Ezeknek ára 108

2 tétel Egy varrógép 80

3" Tizenegy 11 darab párna és egy kicsi 68 50

4" Két darab 2 derekalj két rend hajjal 58 60

5" Három 3 darab dusza-haj 9 50

6" Négy 4 darab vetettágy-takaró összes ára 21 40

7" Kettő 2 darab viselő ágy-takaró 7

8" Hat 6 darab viselő párna haj ára 7 60

9" Hat 6 darab abrosz ára 13 20

10" Tizenkettő 12 darab törülközőkendő 6 darab hat kor 6 darab 4 k 80 fill össz 10 80

11" Kilenc 9 darab változó párnahaj ára 9 30

12" Tíz 10 darab zsák ára 10 20

13" Egy cserge, egy gyapjúlepedő üttetve és egy szimpla, összes ár 24

14" Egy 1 szekértakaró, kettő 2 darab alsólepedő ára 7 30

15" Kettő 2 rend menyasszonyi öltözet ára 34 50

16" Kilenc 9 öltözet főrevaló keszkenyővel 81 30

17" Kettő 2 nagy keszkenyő és hárász 15 20

18" Egy gyapjú átalvető Kettő tarisnya ára 8 60

19" Egy darab téli posztóujjas 10

20" Nyolc rend változó fehérenemű
Ruha felső és alsó 16

21" Egy darab vasaló, és húsörlőgép 5

22" Összes konyhaedény-berendezés ára 8 80

23" Kettő pár lábbeli(czipő) 16

24" Kaszten-és kanapé takarok 4 10

25" Alsósoknya Nyolcz 8 darab takaróruha 3 40

Ezennel lelkiismeretesen megbecsültük árakban
Összeadva 638 30

Szász János mint szószóló gazda és
Fülöp G. Józsefné mint tanú
Bálint Mihályné mint tanú

Mi történt a házasság után? További életét is a cselédkönyvből olvasom ki. A krónikát az utolsó tiszta oldalakon kezdi, s ki tudja, miért nem fejezi be, még lenne hely.

„1914. január 14-én léptünk házasságra és 1914-be született október 11 Sükösd Ilona szombaton és 1917-be Sükösd Marika március 12 hétfő este 11 óra és 1918-ba Sükösd Amáli május 6 hétfőn 1920-ba Sükösd Katalin január 14 szerán reggel 1921 született Sükösd Vilma júniusba hétfőn Sükösd Dániel született 1923. január 5 pénteken délután 4 órakor. 1924 Sükösd Erzsi

született 1928 szeptember 7-dikén csütörtökön este 11 Sükösd Sándor született 1928 július 10 szintén délelőtt”. A másik tiszta oldalon: „Sükösd Marika meghalt 1924. február 25”.

Még lenne hely, s lett volna írni való is. A nyolcadik gyermek után megszülette a kilencediket, és ketten még elhaláloztak. Férje az első világháborúból rokkantként tért meg, hat gyermeket kellett szinte egymagának felnevelnie. Ahogy akkorára nőttek, indultak ők is szolgálni. Cseresznyés Mária életformája gyermekeiben megismétlődött, a következő nemzedék is ugyanúgy járt szolgálni, mint az övé.

Az alábbiakban e, ma még szóra bírható nemzedék cseléd-könyveit, cselédemlékeit szólatatom meg, keresve a feleleteket a Cseresznyés Mária cselédkönyvéből rám meredő kérdésekre. A lejegyzett beszégetés-részletek, vallomásszövegek a két világháború közötti időszakra és a második világháború éveire vonatkoznak. A sóvidéki cselédkedés, szolgálás újabb, szinte napjainkig fennmaradt formái (szezonzmunka a tengerparton, üdülőhelyeken, bejárónői státusz stb.) újabb összeállítás tárgyát képezik.

A cselédéveire emlékező hat adatközlő közül kettő atyhai, kettő korondi (illetve fenyőközi) és kettő alsósófalvi születésű. Ez utóbbiak Cseresznyés Mária leányai.

Név rövidítése Szül.év Mikor szolgált

1. Tófalvi Ágostonné Oláh Juliánna TOJ	1908	1922-1933
2. Vinczey Gyézáné Lőrincz Erzsébet VLE	1912	1923-1933
3. Kacsó Istvánné Sükösd Ilona KSI	1914	1926-1946
4. Kerestély Gyuláné Kis Mária KKM	1917	1928-1937
5. Lukács Mártonné Sükösd Erzsébet LSE	1924	1936-1945
6. Simó Andrásné Lőrincz Anna SLA	1925	1938-1944

LENÉZTÉK AZT, AKI NEM SZOLGÁLT

SLA: Édesanyám azt mondta: aki leány nem szolgál, nem lesz asszon abból; amelyik legény nem katona, nem lesz ember abból. Tizenhárom éves voltam, már elvittek szolgálni. Heten voltunk testvérek, édesapánk a faragásból nem tudott eltartani. Az erdőn a palankáccsal kereste a kenyeret. Láttam, hogy a testvéreim, akik szolgáltak, milyen szép pénzeket küldtek haza, bizony, pályáztam én is. Nekem otthon csak dolgozni jut, de nem vesznek se cipőt, se ruhákat.

Nem is követelözhetünk, mert nem volt honnat. Édesanyám megkérdezte, nem mennél el te is szolgálni. Én azt mondtam, elmegyek, mert láttam, hogy veszik a szép ruhákat a testvéreim.

VLE: Én már tizenegy éves koromtól elmentem szolgálni. Édesapám meghalt, s hatan voltunk testvérek. Én voltam a nagyobb. Amikor meghalt volt az édesapám, valami sok adósság maradt, földeket is kellett eladjon édesanyám, és én őt nagyon sajnáltam.

LSE: Én legelőször tizenkét éves koromban szolgáltam Parajdon egy kereskedőnél. Takarítottam, segitettem főzni, s gyermekeket is rendeztem. Nyáron odavoltunk, ősszel hazamentünk az iskola végett. Amíg nem konfirmáltunk, az én szüleim nem engedtek el a háztól.

KSI: Tizenkét éves koromban mentem el először szolgálni Erzsébetvárosba. Édesanyám is szolgált ott sokat, jártam is annál a nagyságánál.....

TOJ: Tizenegy éves koromtól már mentem szolgálni. Régebb azt mondták, aki nem szolgál abból nem lesz jó háziasszony. Lenézték azt, aki nem szolgált, nem tud az se azt, se ezt, se főzni, semmit nem tud beosztani. Én is tizenegy éves koromtól huszonhatig jöttem, mentem, mint a zsidóban a fájdalom. Édesanyám meghalt, s a mostoha....ostoba. Elmentem.

KKM: Nálunk a legnagyobb gazda leánya is elment szolgálni, hogy lásson, tanuljon. Olyan is volt, hogy a családból két leány szolgált Szebenben, s ők itthon szolgát tartottak.

TOJ: Ezelőtt, hogy menjem egy leány gyárba dolgozni? A gyári leányokat münk néztük le, a szolgálók. Le biza! Azt mondtuk, a gyári leán olyan ócska leán. Nem mentem volna egy gyárba, hát hányszor hívtak. Ott vótak a testvéremék. Brassóba a cukorgyárnál. Nem mentem volna oda semennyiért!

A gazda neve és polgári állása	A szolgálat kezdési napja	A szolgálat időtartama	A szolgálat helyi jelölése	Szolgálati bizonyítványa		
				évi vagy havi kikötött bér és egyéb jövedelmek	hűségéről	ügyességéről
úr. Meze György né magánáné	1910. 16.	1910. 16. - 1911. 16.	Magyar. 200. 1911	28 koron	minden tekintetben jól viselte magát	úr. Meze György
úr. Meze György né magánáné	1911. március 4.	1911. július 4.	Magyar. 200. 1911	28 koron	Megdélgettemet	Bárkinék ajánlata.

„Bárkinék ajánlható” - Herczegh Ferencné ministeri oszt. tanácsos neje

MEGKÉRDEZTE, ELSZEGŐDNÉK-E?

LSE: Télen nehéz volt az elhelyezkedés, mert ahol megbecsültek, onnét nem mozdul el senki télvíz idején. Nyáron sokkal könnyebb volt, mert hazakérték a lányokat a nehezebb munkaidőben...Egy unokatestvéremmel mentem Kolozsvárra, február végén volt. Ő is egy címet, én is vittem egy címet. Viszont a címen nem kaptunk meg senkit. Azt mondja az unokatestvérem: - Ne búsulj, Bözsi, lemegyünk egy családhoz. Csomagot küldtek, hogy vigyem oda. Elvisszük a csomagot, s elpanaszoljuk, hogy nincs hol megszállnunk se, és elhelyezkedjünk se.

El is mentünk, alig bírtuk a nagy csomagot. Kértük, engedjék meg, hogy széken reggelig ülünk le. Azt mondja az asszony:

- Nem tudok helyet adni maguknak.

- Hoztam egy csomagot, akkor tessék elvenni, hogy menjünk tovább.

Elvette a csomagot, felbontotta, megnézte. Akkor azt mondta:

- Hát maradjanak. Itt a konyhában valahogy megférnek.

Ottmaradtunk, megvirradtunk. Másnap reggel indultunk, hogy helyezkedjünk el valahol. S ahogy mentünk, ahol szoktak jönni-menni, akiknek szükségük volt ilyen leányra, van ott a sétátér lefelé, ott megálltunk. Álldogáltunk és beszélgettünk. Odajön egy idős hölgy, s azt kérdezi:

- Nem szegődnél el?

- Dehogynem, mind a ketten állást keresünk.

- Nekem a kissebik is elég volna.

Én voltam a kisebbik, a hónaljáig értem csak az unokatestvéremnek.

Azt mondja:

- Én itt megvárlak, ha esetleg megegyeztek, akkor gyere ide vissza, s mondd meg, hogy ne keressünk kettőnknek szállást. Jött egy másik asszony is. Mondja az első, hogy neki a kicsi kellene.

- Éppen jó, mert nekem a nagy kell.

Avval ketten kétfelé mentünk.

VLE: Úgy kerültem Bukarestbe, hogy ott szolgált az unokatestvérem. Egy angol mérnöknel. Ott akárkit nem fogadtak meg. Engem azért fogadtak meg, mert tudtam németül, megtanultam Szebenben.

KSI: Volt egy nagynéném Erzsébetvárosban, az keresett helyet. Sokan mentünk innét Sófálvárról akkor egyszerre. Egy szerket megfogadtunk, s az vitt odáig.

SLA: A testvérem egy zsidó papnál szolgált Segesváron, s járt a pékséghez. Asszonyom azt kérdezte, nem tudsz egy kislányt nekem is szerezni? Írta a testvérem, hogy édesanyám vigyen ki. Négy kicsi leánya összetársult, édesanyám is jött. Egy kicsi átalvatóba belépakoltuk a ruháinkat, s tettük a vállunkra. Megindultunk gyalog. Ki a Kalondra tetejére a Firtos-tetőn, s ott le Keresztúrig, pampóba s mezítláb. Addig nem láttunk vonatot. Na, jön a vonat.

Sípolt, úgy megjítem. A vonatba már büszke voltam.

– Úgy-e édesanyám is ott ül velem, nem jön haza?

– Ne búsuljatok, nem hagylak ott tüktöket!

Volt egy korondi asszony, rokonság, oda megszálltunk. Másnap reggel mentünk, elhordtuk az újságokat, adtak a kezünkbe egy-egy kiflit. Küldtek, hogy ismerjem fel az utcákat.

TOJ: Egy falunkbéli katonával, Szász Józskával értem oda Brassóba. Az állomáson aludtam. Ahogy annyira virradott, elindultam. Jött egy kicsi férfi, s kérdeztem, merre vezet bé az út a városba.

– Hát maga ott mit csinál? – kérdi.

– Nekem ott egy barátném van, aki a helyet már megszerezte.

– Hát maga csak egyedül jött?

– Dehogyan jöttem, egy falunkbéli katonával jöttem az állomásba, de elvesztettem, s egyedül maradtam.

– Igen – azt mondja –, egy fiatal leány, el lehet képzelni, egy katonával. Maga nem egyéb, egy katona-Sári, szégyellje magát!

Én úgy sírtam, mint az eső. Én nem bánom, akármit mond, csak a városba érjünk bé. Mikor odaértem, már lány vót a helyemben, mert elkéstem, s kellett keresek helyet. Osztán jött egy nagysága az utcán, s kérdezte elszegődöm-e. Mondtam, el.

LSE: Úgy csinálták, mikor nekik tetsző leányocskát kaptak, hogy előleget adtak. Ha visszamondta, hogy nem megy oda, az előleget duplán vissza kellett adni. Mindenütt ez volt a szokás. Pláné, ahol nem ültek meg a lányok. Ott nem ültek meg, ahol a leánynak nem volt becsülete, nem kapott enni, gorbábáskodtak vele, vagy kitétek egy hideg helyre. Egy vendéglős adott foglalópénzt. De mikor el találta kottyintani, hogy vele egy szobába kell hálni, akkor már a hideg végig futott a testemen. Ott volt az ember, s egy fiú. S akkor egy fiatal leányka köztük vetkezzen, mosakodjon, hát ez már igazán nem egészséges dolog. Ott még kezdtek simogatni, ölelgetni, osztán nekem egyéb nem kellett. Én már ide bé nem teszem a lábam. De most a pénzzel mit csináljak?

– Elmegyünk a vendéglőshöz, s odaadod a pénzt a kasszas-kiszásonynak. Mondd meg, hogy én elutaztam.

Úgy is történt. Bévitte, odaadta, a főnök nem volt ott. Fel a villamosra, s eljöttünk.

HOL LESZ MEGÁLLOMÁSOM?

SLA: Én olyan kicsi leányka vótam, hogy mikor a gazdám, Richter úr meglátott, azt kérdezte:

– Te kislány, te akarsz idejönni?

Megtekergette a fejét. Olyan fényesség vót, úgy megjítem. Reszkettem, féltem. Egy hétig itt marad, s ha nem olyan a mozgása, ha a mondottat nem csinálja, nem szokja meg, eljön – mondta édesanyám.

Richter úr leánya kedvesen hívott:

– Nézd – azt mondja –, jól fogsz élni. Ne búsuj, nem fogok én idegen lenni. Erre a kicsi fiúra vigyázol.

Lassan megvigasztalódtam. Gondoltam, nem ké menjek az erdőre eprészni, mászkálni, féljek a farkastól, medvétől. Elküldtek fé Jáhorosba, mentünk vagy ötven kilométert gyalog. Megszedtük a két kosár epret, édesanyánk előnkbe jött, vette két karjára, vitte Szovátára, Parajdra eladni. Mindenre felhasználták munkót, nem hevertünk az ágyba. Mégis jobb lesz itt a tisztaságba, mint az erdőben. Én bizony szót fogadok, csinállok, amit mondanak. Egy hétig asszonyom minden takarításomat, minden pucolásomat nézte. Otthon szigorúan neveltek, a mosogatusunkat is utánvizsgálták. Asszonyom hallgatta, hogy rendezem a kicsi legénykét, mit csinállok. Azt kérdezte:

– Te még hol szolgáltál?

– Sehol.

– Nahát, a huszonkét éves leány nem csinálta úgy, mint ez a csepp leányka.

LSE: Bekerültem egy családhoz, egy öregasszony volt a gazda. Volt hat szoba, abból délelőtt kitakarítottam hármát. Föztem, piacra mentem, mindent csináltam, fát vágtam. Maradtam volna, de volt gazdaasszonyomnak két boldogtalan testvére. Az egyik olyan bolond volt, két hétre, ahogy oda mentem, kitört rajta a betegség. A házi asszonyt bevittük a kórházba, s akkor a kettővel ott maradtam, a két nem tökéletessel. Elmentem a

piacra, s véletlenül megkéstem, mert eltévedtem. Én nem jártam ott soha. Nem tudtam visszamenni azon az úton. Ahonnan elindultam, mindig oda tértem meg. Mire hazaértem, a nap hanyatlott le. Kijött az a férfi, s azt kérdi:

– Te hol tekeregtél?

– Nem tekeregtem, eltévedtem – mondom.

– Nem igaz!

– Hogyhogy nem igaz? Maga tudja, hol voltam?

– Tekeregtél a legényekkel!

– Hogy tekeregtem volna, nem lássa, most hozom, amit vettem. Nem sokat szóltam, féltem is tőle, hogy nem normális. Fékpta a konyhakést, hogy nyakamat vágja le:

– Megöllek, te...te paraszt!

Mikor a kést fékpta, én felszöktem az ablakra, hogy szökjek ki az emeletről. Alattunk szabóság volt. Fialtal suhanc fiúk voltak ott, beszéltek is hozzám. Hallották, kiáltottam, segítség. Eléggé ráztam az ablakot, hogy kirántsam, de nem tudtam. Azok kiszöktek lenről, s futottak fel. A félkegyelmű, mikor látta, hogy az ablaknál jönnek a lentiek, a kést bedobta az asztal alá, s befutott a szobába, bezárkózott. Bézárta a verandaajtót is, hogy ki se tudjak menni. Azok beütötték. Kérdik, hát a kés miért van az asztal alatt. Mondom, le akarta a nyakamat vágni. Ezek jöttek, s elmentünk a rendőrségre. A rendőrség kiszállott, s azt mondta, tovább itt nem maradhat. Mondom:

– Hová menjek rögtön most?

– Háljon a rendőrségen!

– Én? Én biztosan nem hállok a rendőrségen! Én nem loptam!

A rendőrök azt mondták, ha nem nyitja ki az ajtót, főbe lövik. Kinyitotta, de avval a feltétellel, hogy őt ne bántsák. Azt mondta a rendőr, legyen szíves fizesse ki a leánykát. Neki nincs pénze. Összecsomagoltam, s eljöttem fizetés nélkül. Gondoltam, csak találak valamit, ahol elháljak, holnap elhelyezkedem. Ahogy így állok a lépcsőházban, jön egy kicsi asszon, akkora, mint én. Ismert, mert ott laktak abba a házba, csak fent. Azt kérdi, mi van, Bözsikém. Mondom.

– Nem baj, gyere hozzám. Van két kicsi fiam, s ügyelsz rájuk.

Megörvendtem, nem maradok az utcán. Akkor a két rendőr elköszönt, s én a kicsi asszonnal elmentem, s megszegődtem.

TOJ: Udvarhelyre bementünk Ferenczy Károlyni. Nagy gazdasága, nagy vendéglője vót. Az úr ideges természetű vót. Kellett csinálni fatányérost, vagy vót pörkölt leves. Meg vót készítve, le vót téve a jégpincébe, s azt kellett felhozni. Olyan ideges vót az úr, nem mondta, hogy hozzád fel ezt a fatányérost, vagy hozza fel a levest, hanem azt az...izét.. azt az izét hozd fel, de még mindig nem tudtuk, hogy mi az. Elmentünk, mentünk, hoztuk fel, ha én, ha a társam. De nem tudtuk tökéletesen. Vót úgy, hogy megtaláltuk, s vót úgy, hogy nem. Vissza kellett vinni, s akkor káromkodott. Az nekem borzasztó nehezemre esett. Azt monтам:

– Nekem ne karomkodjék az úr, hanem mondja meg, hogy mit hozzunk, s ha nem, osztán megbolondulok, egyszé a fejibe vágok egy üveget vagy lábost, vaj ami a kezembe lesz.

– Ej, bolond csipros korondi, ej, ezzel baj van – mondta csúfondárosan.

Ez osztán nekünk nem esett jól. Az egyik szolga udvarolt az egyik szolgáltársamnak, el is vette. Annak a menyecskének a testvére volt Brassóba, s azt írta, hogy milyen jó helyet szerez neki. Az felmondott, menj oda. Azt mondtuk, ebbe a rossz helybe többet nem ülünk. Én is fémondtam. Addig soha nem tud az ember egy helyet megállapítani, míg ott vagyunk, csak azután.

Egy öreg nagysága megfogadott. Adott nagy pénzt, százötven lejt egy hónapra. Tízszé kellett venni egy kiló húst, de azt legalább ötszé-hatszé visszaküldte a mészároshoz, nem vót jó. Végül odacsapta a mészáros, na vigye, ha akarja. Az a hús vót, amit visszavittem. Annak a húsnak levágta a hinyárját, s beledobta a szósza, s azt adta nekem. Nekem az nem kellett. Azt monтам, nem bánom, ha hagymát eszik es, de nekem es abból adjon.

Vettek a nagyságáék három malacot. Hallottam, hogy németül beszélgetnek a háziasszonyommal, én nem tudtam, mit beszélnek. Közösen járatták az újságot. Bémegek, s azt mondja a háziasszony:

– Maga mondjon fé, s én magát elrendezem. De most úgy

kiteszem innét, mintha magára haragudnám. Osztán maga egyébbel ne törődjön.

– Jól van, jól, de hogy tudjak fémondani?

Mert azt mondták, csak akkor engednek el, ha más lányt viszek magam helyett.

Nahát, mikor az újságot ideadja:

– Menjen maga, ne tátsa a száját! Mít áll meg itt, mit bámul engem?

Aharról kijöttem. No, azt mondja a nagysága, látja, hogy nem szereti a házinagysága, hogy megálljon, bámuljon. Mikor beküldik az újságot, maga kérje az újságot, s jöjjön rögtön.

Kivitettem a szemetet hátra, s a házinagysága futott utánam, ő is hozta a szemetet. Azt mondja, maga készüljön úgy, hogy utazom el, s elkérem én, hogy apámnak hozzon vissza házi kenyeret. De most hamar menjen, ne vegyék észre, hogy ketten vagyunk. Jön bé, mondanak németül, mondanak, hát elkért. Mikor menyünk felazon, azt mondja:

– Azért mondtam, hogy felmondjon, hogy a három malacot megvették. Nem elég, hogy azt a kevés bért adja, s magának rendesen enni sem ad, azt mondta, ha megdöglük a malacból valamelyik, akkor a maga fizetéséből vonja le.

Én kellett hordjam a szomszédból nekik az ételt. Azt mondta a háziasszony:

– Minek kell a malac, miért nem vettek készen egy disznót?

Van nekem egy barátnőm, azt mondja, viszen oda.

– De kérjél legalább ötszáz lejt, mert ott megadják. Nekik rendes, jó lány kell.

Bé es mentünk, s rögtön megfogadott. Adott nekem ötszáz lejt. Ott osztán az évet kitöltöttem.

KKM: A többi leányok mind elmentek Brassóból, nagyobbak lettek, s egyedül maradtam. Édesanyám azt akarta, hogy menjek Szebenbe, mert ott vót két fiútestvérem.

Odamentem, ott szolgáltam hat és fél évig. Elmentem a fiútestvéreimhez, ajánlottak ide-oda, ha tetszettem az uraknak, fölvettek, ha nem, mentünk tovább. Az első helyemen nyolc hónapig voltam. Szövőmester volt az úr, cseh volt. Csehszlovákiából jött, a nagysága magyar. Nem akartak jobb fizetést adni, s hittak olyan heré, ahol többet adtak. Odamentem. Zsidóul beszéltek, nem lehetett megérteni. Velem magyarul beszéltek, egymás közt zsidóul. Az öregnek, Samu Józsefnek bútorüzlete volt, a fiatalúrnak mozija, Schön Pistának hitták. Foglalkozott juhbőrökkel is. Hozták oda, s adta el. Dolgozni, dolgoztam eleget, mostam, főztem, gyereket neveltem. Fizetni is fizettek ötszáz lejt egy hónapra. De aztán elmentem Temesvárra, mert ott ezer lejt kapok. Elmentem oda, s ott mindjárt meg is kaptam az ezer lejt. Táblabíró volt, akinél szolgáltam. Domnul judecător Rădulescu. Felesége magyar volt. Az úrral beszélgettem románul, a nagyságával magyarul. Gyermeke nem volt, csak egy kutya. Vendéglőből hordtuk az ételt, otthon nem kellett főztek. Takarítottam, mindent csináltam. A kutyával minden nap háromszor sétálni kellett.

Hát, egyszer sétáltunk, látom, hogy a szebeni nagysága a kirakatot nézi. Úgy megijedtem, gondoltam, valamit rám fogtak, vagy valami elveszett. Felmentem, de nem mertem a nagyságának szólni, mert azelőtt olyan három héttel mentem oda. Hát csenget valaki, s hát a nagysága. Reám borul, sír, miért hagytam őket ott, azt mondja, amióta eljöttem, még tisztességesen nem tudott enni. Nem tudnak főzni neki, mert megszokta az enyémét. Azt mondja, visszamennék-e? Restelltem mondani, hogy nem megyek vissza. Azt mondtam, visszamegyek. De nem mentem. Itt jobb vót, nem vót annyi munka, a fizetés es jobb vót. Az ember a jót megszokja.

KSI: Az első helyen örvények voltak. Ügyes katolikus népek. Mostam, főztem, mindent csináltam. Nagyobb lettem, s több fizetés kellett volna. Elmentem egy másik heré, az ember táblabíró volt, román, a nagysága magyar. Minden héten dagasztottam kenyeret. A tésztát szalvétába belékötöttük, s vittük a pékhez. Megvót a pontos óra, vetette bé, délután mentünk utána. Ahogy dagasztottam, mind mondott, mind mondott, hogy kicsinként vegyem, s úgy súroljam. Én úgy soha nem dagasztottam. Addig dagasztottam, hogy a tészta el volt bolondulva. S nem elég, nyakon is vágott. Na, erre én a tészta kezemmel megmarkoltam. Kezdett sírni, hogy meg akarom ölni. Az újja-

ba valami belészúrt, s kezdett folyni a vére. Meg is öltem volna, miért ütött nyakon, mikor dagasztottam. Jött a tejes. Azt mondta, menjen, s küldjön egy rendőrt, mert a leány meg akarja ölni. Elvittek a rendőrségre. Jött az úr. A városi kapitánynak elpanaszolta, hogy mit csináltam. A rendőrök néztek össze, s kacagtak. A város megtótt, hogy Vasilenét megverte a cselédje. Az úr azt követelte, hogy zárjanak be. A városi kapitány azt mondta, nem lehet, mert még nem vagyok tizennyolc éves. Kifizetett, s eljöttem. De kiadta a rendőrségnek, hogy kergessenek el a városból. Felültem a motorra, a város szélén leszálltam, s kerülővel elmentem nénémhez. Osztán hazajöttem. Télen Parajdon szolgáltam Polacseknél, fűszerboltja volt. Tavasszal Szebenbe mentem.

Délután megérkeztem, bódorogtam egész este, ott háltam egy vendéglőben. Másnap addig kasmatoltam, hogy elvezettek egy üsmerőshöz. S osztán elszegődtem egy jó heré, három évig voltam ott. Egy öreg pár volt, a nagyságát Schwartz Rozáliának hívták, kalapüzlete volt. Főztem, mostam, takarítottam. A konyhában a sarokban volt egy ágy, azon aludtam. Jó volt itt, mert sok jándékot is adtak, aranykarika fülbevalót kaptam tőlük. Osztán az öregasszony meghalt, s az öregúr megszémbesedett. Egyszer részegen haza jött, kezdett taszigálni, s hogy nem hagytam magam, reám ütött. Erre én feltaszítottam, s reavertem. A leányának megparancsolta, hogy kergessen el. El kellett jöjjenek, másképpen jó volt.

Esment egy rossz heré kerültem, a város széjire. Gazdám mézsáros volt. A piacról vett sok zöldséget, s hússal együtt árulta. Zsákokkal hordatta a cselédjeivel, s dupláján adta el. Nem szerettem, vagy két hónapot ültem. Eljöttem, hazakerültem. Megint visszamentem Szebenbe. Egy nagy családhoz kerültem. Volt a gazdának hat fia és egy lánya. Az úr gazdag volt, sok munkása volt, betongyűrűket csináltak. Mostam, főztem, takarítottam a nagy családra. Minden hétem sütöttem egy nagy teknő kenyeret. S akkor vakbélgyulladásal megbetegedtem, kórházba kerültem, megoperáltak. Az orvos azt mondta, egy évig ne végezzen nehéz munkát. Haza kellett jöjjenek. Szeptembertől itthon voltam januárig. Kezdem kicsit jobban érezni magam, kívánkoztam a táncba. Mikor hazamentem, azt mondta édesapám, te már észre jobban vagy, immár elmehetnél szolgálni. Hárman szolgáltunk akkor rajtam küjjel, Amáli, Vilma, Erzsi. Menni kellett nekem is.

Egyik testvérem Kolozsváron lakott, ahhoz mentem, bekerültem egy szállodába. Egy zsidó nagysága volt a főnök, Feleki Erzsébet. Naponta huszonkét szobát takarítottam. Jó fizetésem volt, hatszáz lejt, én is már nagyobb voltam, húsz-huszonkét esztendő. Csak az lett a baj, hogy megint megbetegedtem. Egy veder víznél nem lett volna szabad többet emeljek. Hazakerültem, egy kicsit pihentem, megint visszamentem, elszegődtem az Erzsébet-fürdőbe. Ott nagy mocskosság volt, mazlagság, nem szerettem. Elmentem a szálloda felé. Hát a főnökne ott van az ajtóba. Azt mondja, menjek vissza. Igen, igen de, de hogy hagyjam ott a helyet? Mondjam, azt írták otthonról, hogy menjek haza. Úgy volt, ha tizenötödikén felmondtunk, elsején eljöhettünk. Visszakerültem a szállodába. Sokáig voltam, nyárig. De megint beteg lettem. Májusban végig kórházba voltam daganattal. Az orvos azt mondta, lehet, injekcióval elmúlik, lehet, operálni kell. Mikor kikerültem, elszegődtem egy mézsároshoz. Eljöttünk Szovára, a fürdőre. Saját villájuk volt. Hozta a húst, ott árulta. Eljött a karácsony, és nem adott semmi ajándékot. A főnökne esment visszahívott a szállodába. Sokáig ott voltam. A főnöknevel nem volt baj, a szobaasszonnyal vesztünk össze. Olyan fuzitus asszony volt, nem volt egészséges, ha nem veszekedett. Elkerültem egy olyan heré, hogy ketten főztünk az úrral. A konyhában volt egy olyan díván, ahol aludtam, s örökké azon volt egy kutya is. Attól én furcsa betegséget kaptam, megrühösödtem. Egész testemet elváltam. Az úr meglátta, hogy vájom a kezem s azonnal szélnek eresztett. Beírta a könyvbe, hogy betegem jött s elbocsátottam. Megint békerültem a kórházba. Megfertőződtem, azt mondta az orvos, valami ekcémám van. Mikor kikerültem, egy siklódi leánnyal elhatároztuk, hogy beállunk maltert hordani, meguntuk szolgálni.

(részlet a regényből)

Rázott a teherkocsi. A bűzös kipufogógáz összezsavarodott az út menti szántóföldek kilehelte erős trágyaszaggal, s úgy szivárgott be a kóber alá, ahol nászba borulhatott a szakasznyi, több napja mosdatlan katona testének kigőzölgésével. Akik talán fel sem figyeltek e különös aromára a légben. Mintha máris hatvan kilométert kocsikáztak volna, holott az őrnagy szerint csak hat kilométerre van a másik kaszárnya. De nem a rossz úton rázkódó rossz kocsi okozta a nyomott hangulatot, hanem az, hogy el kellett hagyniuk a saját kaszárnyájuk biztonságát. Idekint akármikor megtámadhatnák őket. Talán civilek, talán a másik alakulat katonái – mert, mondjuk, terroristáknak nézik őket. Vagy pusztán azért, mert fegyverük van, és megszerették a lövöldözést. S kipróbálnák, hogy milyen érzés a céltáblánál előbb valamire lőni.

Samu a kis lipován fiút figyelte. Ilja két hónappal korábban még nem bírta a teherkocsizást. Talán egyhetes bakák lehettek, amikor először teherkocsira pakolták a századot, és útnak indították valamelyik környékbeli téesz földjei felé. Ilja az elsők között mászott fel a kocsira, éppen a kabin mögött ült le a kopott padra. Pechjére. A katonai teherautó eleve nem limuzin, s a sofőr is úgy vezette, mintha négyszögletű kormányt kellett volna tekergetnie – Ilja gyomra úgy negyedóraig bírta a rázkódást, de aztán szépen kidobott mindent, amit reggeli közben befogadott. A fiú arca fehér lett, mintha hirtelen márvánnyá változott volna, s mikor végre megálltak, ketten kellett lesegítsék a platóról. A sofőr, egy tizedes, találkozáskor a hányással a kocsijában, elkezdte szidni Ilját, de az csak annyit mondott neki, hogy „Én csónakban nőttem fel, nem teherautóban, mint te”, s ezzel részéről le volt rendezve az ügy. Igaz, hogy amíg Samu és a többiek a kombájn után maradt cukorrépadarabokat szedték zsákba a ragacsos barázdák közül, addig Ilja, a Csónakos a legváltozatosabb eszközökkel takarította-tisztította a hatkerekű DAC-ot. Azután mindig utolsónak mászott a kocsira, s ha hánynia kellett, ami szinte minden utazáskor előfordult, elegánsan a levegőbe okádott, ami aztán az úttesten végezte, kivéve azt az egyetlen esetet, amikor részben a mögöttük haladó kocsi szélvédőjén folyt szét. Ám amióta éles löszert hordanak maguknál, amióta tisztában vannak azzal, hogy szart sem ér az életük, a Csónakos nem hányt. Pedig abban az orrfacsaró bűzorgiában bárkinek elnézték volna. Fejben dől el ez is, konstataulta Samu. Végignézett a srácokon, gondolta, elszórakoztatja magát azzal, hogy fejben készít egy listát arról, ki miben változott az utóbbi napokban. De mire elkezdte volna, a kocsi behajtott az úti céljuk udvarára, majd megállt.

Miután kiszálltak, kijelöltek nekik egy várakozó helyet egy lepukkant épület mellett, az őrnagy pedig két helyi tiszt társaságában elment valahová. Samuék elücsörögtek egy ideig a kijelölt részen, talán egy egész óránál is többet. Néhányan rágyújtottak, remélve, hogy senki nem fog rájuk szólni emiatt – elvégre nekik csak a saját parancsnokukra kell hallgatniuk. Négyen-ötven az épület falához vonultak, mert vizelniük kellett. Mások azt firtatták, hogy az őrnagyot vajon foglyul ejtették-e, vagy, ne adj isten, kárt tettek benne, s azért van oda ilyen hosszú ideig. De végül előkerült a tiszt, egy helyi százados társaságában nevetgélve. Velük fogja elvégezni? – kérdezte amaz. – Nem néznek ki valami nagy szakértőknek. Majd meglátja, mit tudnak – válaszolta az őrnagy. – Nézzünk be a raktárba.

A raktárlátogatás nem a várt eredményt hozta. Kiderült, hogy bár a terepre botlórótos aknákat kellett volna telepíteni, a vendéglátóiknak csak taposóaknáik voltak. Az őrnagy hevesen magyarázta a századosnak, hogy ezeket lerakni faszág, a botlórótos aknákból jóval kevesebb is elég, és nem feltétlenül szakítja szét azt, aki beindítja, de a százados csak vonogatta a vállát, és azt hajtogatta, hogy őrnagy elvtárs vagy lerakja a taposóaknákat, vagy ad neki repeszaknákat, ami meg nagyobb faszág, mert ötven méteren belül mindent megszór, vagy hozzon az őrnagy elvtárs valahonnan olyan aknákat, amilyet szeretne. Úgy egy cigarettányi idő után mindketten elsiettek, majd nemsokára együtt visszatértek, s az őrnagy elkezdte kihordatni velük az aknásládákat, s felpakoltatni a kocsira, amelyik kiviszi a telepítési helyre.

Félóra múlva már minden elő volt készítve az aknásításhoz. Az őrnagy szokatlan módon indította el a munkát:

– Fiúk, ez nagy szarság lesz. Telefonáltam a tábornoknak, aki ezt kitalálta, és kértem, hogy küldessen drótos aknákat, de arra utasított, hogy oldjam meg azzal, amit itt találok. Ezért egyszer még karóba húznak engem, de legalább nem lőnek föbe itt, helyben, parancsmegtagadásért. Lássunk hozzá.

Nem volt valami nagy a kaszárnya, ráadásul a leghosszabb oldalán egy meglehetősen széles öntözőcsatorna határolta, úgyhogy összesen vagy háromszáz méternyi aknazárnak készítették elő a fészkeket. Az őrnagy is végig velük volt, kivéve, amikor egyszer csak lelépett, majd kisvártatva visszajött két katonával, akik rendes ásókat hoztak magukkal. – Csak hogy ki ne térdeljenek a nadrágotokat, kispöcsök – az őrnagy tudta, hogy milyen a hideg sárban térdepelve döfködni a földet a gyalogsági ásóval.

Három napig tököldtek az aknákkal. Más volt ez, mint a gyakorlóterén gyakorlóaknákat dugdosni a gyakorlóföldbe. Amint egy szakaszt telepítettek, a fákon megjelölték kék festéssel a tiltott zónát, az őrnagy pedig folyamatosan rajzolta egy papírra a robbanószervezetek helyét, hogy maradjon az utókornak valamiféle tájékoztató arról, hol kell keresni majd a karácsonykor földbesüllyesztett gyilkoló szervezeteket.

A kantinban nem jutott nekik hely, ezért két katona kihozta nekik az ebédet a konyháról. Miközben a sárgaborsó-főzeléket merte a pléhtányérokba, egyikük megkérdezte: – És mégis mennyire veszélyesek ezek az aknák?

Az őrnagynak az az ötlete támadt, hogy valaki – és erre Samu szemelte ki – magyarázza el a két konyhasnak a lehető legpontosabban, mit is dugdosnak ők ott a földbe, mert könnyen előfordulhat, hogy a vendéglátóiknak szükségük lesz olyan emberre, aki látta, hogy mi folyik ott. Samu nagy élvezettel magyarázta a fiúknak, hogy ez itt a nyomólap, ez a gyújtószervezet, ez meg a detonátor – és hogy ha valaki rálép, az már csak addig él, amíg felemeli a lábát, mert utána darabokra szaggatja a robbanás. Aztán arról beszélgettek, hogy vajon meddig bír egy helyben állni az ember, és hogy mivel érdemes foglalkozni azokban az utolsó negyedórákban.

Harmadik nap kora délutánján Samu és a szakasza felcíhelődött az ismerős teherkocsira, s maga mögött hagyva aknát és sárgaborsót, belekocsikáltak a világ legszürkébb, legbűdösebb, legfojtogatóbb adventjébe. A sötétség hirtelen ereszkedett rájuk, a köddel együtt. A csillagok nem látszóttak, de lehet, hogy már

nem is léteztek. Ilja a DAC hátuljából figyelte, hogyan áll össze szinte tapintható, gyúrható masszává a köd, amelyet a kocsi orra menet közben felszakít. Kiköpött a kocsiból. Mielőtt a nyálgolyó földet ért volna, magába szippantotta a massa. Ilja három ujjal keresztet vetett. A félig alvó katonák valamelyike mintha azt mondta volna: – Jézus, ha tehetné, ma inkább nem születne meg.

Rázott a teherkocsi. A bűzös kipufogógáz összecsavarodott az út menti szántóföldek kilehelte erős trágyaszaggal, s úgy szívárgott be a kóber alá. Egy hete is megtették ezt az utat. Akkor sem érezte kellemesen magát, de azon az utazáson más volt a kényelmetlenség oka.

Hét napja nem látták a korábban mindig viccelődő őrnagyot mosolyogni, három napja pedig kifejezetten komor volt. Amióta lerakták az aknákat – talán hogy valamennyi terhet áttegyen a fiúk vállára, hogy ne csak őt furdalja a büntudat – mind a hét napon keresett alkalmat arra, hogy beszéljen a fiúknak az aknásításról. Az első négy alkalommal Samu és a többiek nagyjából elengedték a fiúk mellett a tiszt aggodalmaskodását. Ötödik nap azonban olyasmit közölt velük az őrnagy, ami elvette a megmaradt kevéske jókedvüket is. Délután, amikor az időközben beindult büfében az utászok körbeültek két-három egyliteres borkánt, és a barackkompóttal próbálták megédesíteni meglehetősen keserű napjukat, beült közéjük, és mindenféle bevezető nélkül közölte: – Ma, 1989. december 28-án 14 óra 30 perc körül, őrsváltás után egy őrzetű, hogy lerövidítse az őrszobához vezető utat, keresztül akart vágni az általunk kialakított aknamezőn. Bal lábát tönkrevágta az akna –, majd rögtön fel is állt, és otthagya őket.

Másnap és harmadnap is hasonló híreket hozott. Egy szakaszvezetőről, aki nem tudni, hogyan tévedt az aknák közé. Majd két katonáról, akik abban a csapatban voltak, amelyet az aknásítást elrendelő, de a balesetek miatt immár beszart tábornok utasítására állítottak össze az aknamező felszedésének céljával, s akiknek szintén elvitte egyik lábát egy robbanószerkezet. – Mikor legközelebb jön, tegyük fel a borkánokra a fedelüket, hogy a barackok ne hallják, amit mond, tisztára megsavanyodtak – javasolta ezt követően Csónakos Ilja a többieknek, majd, gyümölcsöt a tányéron hagyva, lelépett.

Az aknára lépők miatt ültek ismét a rázkódó teherautóra. Visszamentek az aknamezőhöz, hogy elkerítsék, drótkerítéssel biztosítsák – felszedni túl macerás lenne, eltarthatna egy hónapig is. Annyi idő háború idején ritkán áll rendelkezésre. Százötven cölöpöt leütni, majd háromszáz méter dróthálót kifeszíteni közöttük, négyórás munka az utászszakasznak... A dróthálót a két széléről kezdték kifeszíteni. Az őrnagy nagyjából a középső oszlopnál állt, ahol majd találkozniuk kellett a csapatoknak. Egy kopasznak magyarázott valamit, aki aztán tisztelgett, és elrohant a teherkocsi irányába. Az őrnagy körbenézett. Tekintete egy pillanatra találkozott Samuéval. A tiszt mosolygott. Samu visszamosolygott: nocsak, Szilveszterre visszatért az őrnagyba az élet.

Az első ember, akit rohanás közben Samu meglátott, egy őrmester volt. Hozzá futott, és vállon ragadta:

– Orvos kell! Hol van itt orvos?

Az őrmester a fekete parolijára nézett:

– Maga utász. Újabb akna, tizedes?

– Igen, őrmester.

– Jöjjön velem. Nagy a baj?

– Nagy.

Mint amikor a lemezjátszó tűje beakad egy barázdába, és addig ismétli ugyanazt a részletet, amíg kilyukad a lemez – Samu fejében ugyanaz a néhány másodperces képsor ismétlődött. Az őrnagy mosolyog, lépegetni kezd az aknamezőn, majd felrobban. Az őrnagy mosolyog, lépegetni kezd az aknamezőn, majd felrobban. Az őrnagy mosolyog, lépegetni kezd az aknamezőn, majd felrobban. Az őrnagy mosolyog, lépegetni kezd az aknamezőn, majd felrobban. Az őrnagy mosolyog, lépegetni kezd az aknamezőn, majd felrobban...

MEGYEK, MENEKÜLÖK

Ha zúg az ár és zsendelyes a tető,
Üvölt a szél, s zörgeti az ablakot,
Üresen álló házak táján
Vert tanyát a gondolat.
Szomorúfűz földre hajtja ágát,
Kiált a nagy kapu: hol vannak a gazdák?
Kezem a kilincstre teszem, belépek a kapun:
Én vagyok!
Kiáltok s a hang
Dermedten kong az udvaron –
Szívemet mardossa a fájdalom.
Üres lett a porta, nem nevet a patak,
Búbos kemencénk is bánatában összerokkant.
Sehol egy lélek.
A tornáclépcsőn, mint gubbasztó árnyak,
Lecsüngő pókháló integet felém,
Fejem a kapufélfára hajtom,
Könnyben úszik a drága küszöb.

Utoljára csukom be a kaput,
A csönd útján megyek, menekülök.
Elment egy nemzedék,
Reccsen a diófa,
Összetört ágait az idő mardossa.

Kacsó Eszter

Márton Károly versei

Kusztos Endre emlékének

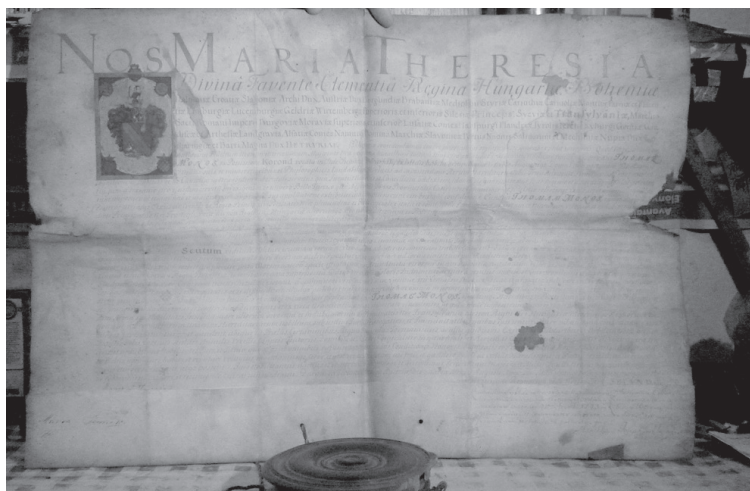
Hatalmas csattanás,
amire odaértek
feketén villogtak
körülötte fények.

Csak egy szomorúfűz
hajolt modellnek
föléje.

Választás után

Tegnapi hősök
korruptak voltak,
ahol csak tudtak,
ott meg is loptak
– az emelvényről
új hősök szólnak.
De vajon tudják,
mi lesz majd holnap?

Fordította: Dr. Énekes Ambrus, Pécs

Monos Tamás nemesi levele

„Mi, Mária Terézia Isten kedvező kegyelméből Magyarország, Csehország, Dalmáti, Horvátország, Szlovénia, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant hercege, Milánó Styria/Stájerország/ Karinthia Krajna Mantova, Párma, Piacenza Limburg Luxemburg, Geldern, Württemberg hercege, alsó és felső Szilázia Hercege, Svécia és Erdély fejedelme, a római szent birodalom, Burgau, Morvaország, felső és alsó Lausitz örgrófia, Habsburg, Flandria, Tirol Terrete, Kiburg, Görz és Gradiska és Artois Grófia, Elzász tartománygrófia, Nanmer grófia: a vend örgrófság, Salzburg és Mecheln ura Lotharingia és bár férjezett hercegasszonya, és Toscana nagyhercegnője. A jelenlévők emlékezetébe ajánlva tudtára adjuk mindenkinek, akiket illet, hogy amikor a feleségükhöz folyamodtak alázatosan a mi hűséges alattvalóink közül közbenjárásunkért, hogy a valóban tartós megfontolt és hűséges szolgálatú megbízható MONOS TAMÁS, aki az Udvarhely Székely székben lévő Korondon nyert birtokról származó valamely nemese a felségeknél, miután iskolai tanulmányait szokás szerint filozófiai, tanulmányait sikeresen beféjezte, és a mi erdélyi fejedelemségünk örökösödési jogának megismerésére törekedett.

Ismereteit közszolgálatlaltal és a kormányzati kancelláriákon, mint jogvédett jegyző, mint kancellári hivatalnok növelte, tehetségéből származó, alkalmas ismereteivel, melyek ismeretekkel alátámasztottan kiemelkedőek. Már napjaink hatéves török háborújában szolgálataival kitűnve a tartományi csapatok mellett szolgált mint hadbiztos, hűségesen leleményével tűnt ki és fáradozott.

Jóindulatúan reméljük, hogy tehetsége a későbbiekben, sőt a jobbára a becsületos al-

különleges kegyünkben állapotunkból, bölcsen uralkodván, az előbb említett és a mi erdélyi fejedelemségünk, valamint a mi magyar királyságunk és más királyságok és fejedelemségek és mi örökös tartományaink valódi és kétségbe nem vonható nemesi közé bevettük és hozzászámítottuk, jóváhagyva a beiktatás és a hozzáírást és biztos tudásunkkal és megfontolt lélekkel megengedjük, hogy az elkövetkezendő jövőben, minden években...kiváltságokkal és immunitásokkal, melyekkel... a máremlített erdélyi fejedelemségünk és a mi magyar királyságunk és más királyságok és fejedelemségek és mi örökös tartományaink valódi és kétségbe nem vonható született nemesi, amelyek a mi régi szokásainkkal élnek, örvendeznek, azt gyümölcsöztetik, és megterhelni van lehetőségük, ez vonatkozzon az előbb írt örökösökre minkét nembeli leszármazóira, hogy éljenek vele a lehetőségek szerint.

...hogy kegyünket megmutassuk szabad végrendelkezést, a nemességnek kétségbevonhatatlan bizonyítékát a címer...A pajzs álló katonai pajzs, a jobb alsó részén kürt, a bal alsó részében vastag vonalakkal és vörös színnel kiformált rézsútosan levágott kar amelyben hüvelyéből kivont kard van hegyével felfelé tartva, markolatát lefelé tartott hegygel tartva. Azonkívül a felső részre a kürttől a baloldalon égszínkék színnel van festve a sugarait rezgető nap, jobb alsó részen nádasok között élő égszínkére festett hattyú, mely saját úzását mutatja be, sisakdíszként zártrostélyú sisak és ezen királyi korona ékkövekkel és gyöngyökkel díszítve, és azután egy férfialak kékszínű ruhában és turbánba öltöztetve nyúlik túl a pajzs gombján.

kalmazkodásával fog kitűnni, miként szolgál.

Ugyanezt MONOS TAMÁS és az Ő örököseit és minkét nembeli leszármazóit, a királyságunkból fejedelmi hatalmuk teljességéből,

A hüvelyéből kihúzott kardtól balra egy levágott babérkoszorú ágat jelenít meg. Legfelül a sisak csúcsán égszínkék és ezüstszerű szalagok bíborral és arannyal kevert színekkel vannak megkülönböztetve. A pajzs széle ércel van futtatva. Azt igen szépen díszítik jelen oklevelünk elejét, a festő veleszületett tehetségével, fényes jeleivel ábrázolva került szemünk elé.

Ugyanez a MONOS TAMÁS örököseink és mindkét nembeli leszármazóinak megengedjük, és ránk ruházott eltökéltséggel és biztos ismereteinkből származó szabad lélekkel megengedjük, hogy ő maga és az elkövetkező utódok mindig örök időkben a nemesség jelvényeit kétségbe nem vonható módon, az előbb említett magyar királyságunk és más királyságunk és hercegségünk, és az örökös tartományaink nemességének jogával és kiváltságaival és mentességeivel, amellyel természetes módon, vagy régi szokásaikkal éltek...használják és annak örvendezzenek a mezőkön, a küzdelmekben a kézitásban a dárdatvetési gyakorlatokbana harci tornákig és bármely katonai gyakorlatokban, és a nemesi pecsétet használják bársonyokban és kárpiton...pecsétyűrükön, zászlókon, pajzsokon, sátrakon és temetőben, és általánosságban bármilyen ügyben és hadi vállalkozás bármely fajtájában.

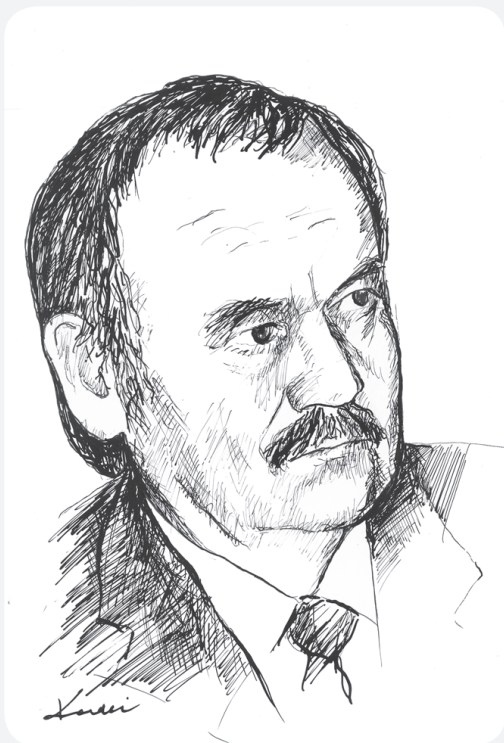
A nemesség valódi, igaz, és kétségbe nem vonható jogán és címén...amellyel az emberek előtt számára valamiféle helyzettel, ranggal, feltétellel, méltósággal és kiváltsággal van megjelölve és feldíszítve az előbb említett személy, akarjuk és megbízunk, hogy hordja s viselje...és azt gyümölcsöztesse, használja, és örvendezzen neki és éljenek vele az örökös és a mindkét nembeli leszármazottak.

Nemesítjük a családot, melyhez hozzájárulunk és feljegyeztetjük, hogy jelen elhatározásunkat nagyobb függő pecsétünket ráhelyezve...megerősítjük, a jelen oklevél rendelkezésének megfelelően.

Kelt a mi Bécs városunkban, Ausztriában az Úr 1742-ik esztendejében augusztus havának negyedik napján, uralkodásunk második évében.

Mária Terézia”

Megjegyzés: A pergamenre írt nemeslevélhez jó arasznyi átmérőjű „nagyobb függő pecsét” tartozik, melynek köriratán ez áll: „MÁRIA TERÉZIA REG.HUNG.BOH. ACHID.EUX.BUR.BRAMESTY.KCAR. PRIN TRANS. COMH. B, FI...GOR...”

Kedei Zoltán: Páll Lajos

PÁLL LAJOS

DÖNTÉS UTÁN

Hatalmas fenyők hulltak le döngve.
Jajgatott a hegyhát. Kacagott a fejsze.
Hatalmas fenyők hulltak le döngve.

Mikor lehulltak mind-mind a nagyok,
balga törpefenyők hazudták a nagyot:
mikor lehulltak mind-mind a nagyok.

Ameddig látok, csupa törpeség.
Hencegő gögjüknek fű makogja: Felség!
Ameddig látok, csupa törpeség.

(A fiatalkori vers az 56-os forradalom hatására született. Az egykori rabtárs, az életfogytiglani kényszermunkára ítélt Varga László református lelkész kivételes memóriája őrizte meg az irodalomtörténet és az utókor számára.)

GÁL ÉVA EMESE

LEGVERSEBB

Verset írnék és nincs mit mondanom,
olyan mélyen sajog a fájdalom,
hogy ráégnék gondok és verssorok.
A lángoló csend költője vagyok.

Testem-lelkem külön világba zár,
ahol én vagyok a látóhatár.
Az ég és a föld bennem ütközik,
hogy egymásnak meggyónja bűneit.

Parányi vagyok, mégis végtelen.
Űzi magát velem az értelem,
hogy leleplezzen messzeségeket,
mikor az árnyék csillagot temet.

Egyszerre árnyék és csillag vagyok.
Magamba hantolok minden napot,
ami a horizonton átdereng.
Verset írnék de legversebb a csend.

BAJNA GYÖRGY

Hosszú sírfelirat

Ne vess, és meg ne vess!
Mint te, én is boldog voltam.
Az vagyok most is – tőlem tudhatod –,
Mert halott lélek nincs e honban.
Hordozd hát szívedben mosolyom,
Elfér ott, nem terhes feszület.
S mögötte nem bujkál ágálón,
Hogy múlhatatlan a szürkület.

Csak egyben bízhattam életemben,
Hogy nem csap be, nem ámít: a halálban.
Jó társam volt, sosem zavart.
Együtt makkoltunk a nyájjal.
Hűségesen kísért mindhalálig.
Ezért nem hittem kacér tavaszban,
S a hővel kábitó nyárban is
Hideg fejvel bandukoltam.

A szeszélyes ősz unalmam üzte,
Szépsége lábamról le nem vett,
Így mindig felkészülten vártam
A másnak oly félelmes telet.
A mosoly a szellem gyermeke,
Az egyetlen halhatatlané,
Cipelned nem kell, nem nehéz,
Mivel csak ő a holnapé.

*A FIRTOŠ MŰVELŐDÉSI EGYLET ALAPÍTOTTA
KORONDI KÉPTÁRBAN*

C
S
Ó
K

I
S
T
V
Á
N

A
L
M
A
S
Z
E
D
É
S

A JÓZSA JÁNOS ADOMÁNYBÓL